

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XII-ik évf.

Julius, Augustus. 1877.

4-ik füzet.

AZ UNITÁRIUSOK KOLOZSVÁRI FŐISKOLÁJÁNAK K Ö N Y V T Á R A.

SIMÉN DOMOKOSTÓL.

A mint Dávid Ferencz a János Zsigmond által az Isten egysége és háromsága tárgyában 1566 febr. 24-re Tordára összehívott, de onnan a király kívánatára Gyula-Fehérvárra áttett zsinatról Kolozsvárra hazajött, egy hatalmas szónoklatot tartott tordautcza szegeletén egy kerek kőről az unitarismus érdekében. Kolozsvár népe elragadtatva és meggyőzve az ihletett szónok beszéde és érvei által, Dávidot vállain vitte bé a piaci templomba és nyilván az unitárius vallásra tért. És ez igen nevezetes mozzanat a magyar nemzet történetében, mert a mint Kolozsvárnak tekintélyes számu szász és lutheranus vallásu lakói az unitárius és így magyar vallásra áttértek, a szász városok sorából kiesett és magyarosodása újabb lendületet nyert.

Midőn így Kolozsvár unitáriussá lett, egyszersmind birtokába jött az unitáriusoknak a piaci nagy templom, az itteni óvári templom és az avar öszszefüggésben levő dominikánus zárda, *) a me-

*) Kolozsvár ó váráról meg kell jegyeznünk, hogy ott eleitől fogva, sőt már Sz. István előtt volt temploma a lakósoknak, a mely előbb a pogányoké, később az ariánusoké lett, kiknek püspöke a 4-ik százban — a mint Szentiványi M. „Monologiumában“ írja — Kallikrates volt. A templom Sz. István után a r. katolikusok kezére került, s a petrinusok szerzete foglalta el. Azonban 1178-ban a város újabb része épülni kezdett, ide templomot és papi lakot építettek. A petrinusok ez okból oda hagyták az ó várt és az új épületbe költöztek. Helyököt a dominikánusok foglalták el, kiknek számára 1518-ban Szamosfalvi Mikola Ferencz a ki később unitárius lett, főleg testvére Kristóf franciskánus guardian ösztönzésére a romladozott templomot megépíttette. Ez idő tájban épült a zárda egy része is.

lyet a lutheranusok 1564-ig, ez időtől fogva pedig 1566-ig a reformátusok iskolának használtak, a hol ez utóbbi időben három nevezetes igazgató működött, u. m. Molnár Gergely, a híres „Grammatica lingvae latinae“ és a „Plenior grammatica“ szerzője, Szikszai Kovács (Fabritius) Balázs és Károli Péter, az „Elementa grammaticae Graecae“ írója.

Az igazgató ez időben rendszerint teológiát tanított, administrator volt és a plébánustól, mint iskolai gondnoktól, függött. Miután az iskola az unitáriusok birtokába jött, Dávid Ferencz mint püspök és így főgondnok, vizsgálat alá vette a Károli teológiáját, s mivel Dávid az Istennek Károli által adott Melanchton-féle magyarázatát és némely más cikkeket nem talált a szentírással megegyezőeknek és így helyeseknek, ezért Károli megharagudt, ott hagyta az iskolát s kiment Magyarországra.

A Károli távoztával Dávid Ferencz kezébe vette az iskola ügyét. Ő jól tudta, hogy valódi szabadságot csak a lelki műveltség ad, ezt pedig a haladó tudomány világánál lehet feltalálni, s nélküle szilárd hit és meggyőződés nem gondolható. Tudta, hogy a világosság vallásunk lényeges feltétele. Azt is jól tudta, hogy az iskolák az állam és egyház legdrágább részét teszik, s valamint maga az egyház, úgy az államok is csak akkor virágozhatnak fel, ha iskoláik jók, virágzóak. Ennek eleven tudatában Dávid Ferencz Basilius István kolozsvári papot maga mellé vévén, az iskolát újra szervezte, a nevelés és tanítás ügyét jó karba állította. Ebben maga a tudomány-kedvelő király is hathatósan gyámolította az unitáriusokat, saját költségén építtetvén számukra a zárda-épület éjszaki oldalán egy goth izlésű gyönyörű nagy hallgató termet, a melyet „Apollatiumnak“ vagy „Apollo palatium“-nak neveztek, s 30 ablakkal volt ellátva, de a melyet ma a franciskánusok gabona raktárnak használnak. S midőn Dávid így mindent jó rendbe hozott, országos hírv tudósokat, mint Sommer Jánost, Palaeolog Jakabot, stb. hívott meg tanároknak.

Az iskola-rendezés mellett Dávid Ferencz figyelmét egy az iskola számára felállítandó könyvtár létesítésére fordította, a mi anynyival lehetőbb volt, mert a fejedelem az iskolát gazdag dotációkkal látta el. A felállított könyvtár egy részét a hazai sajtók termékei,*) más részét a lengyelhoni unitárius atyafiak kiadvá-

*) Lásd ismertetéseket a „Keresztény Magvető“ idei 3-dik s következő füzetekben.

nyai, *) harmadik részét az innen külföldi akadémiákra ment tanulóik által vásárolt könyvek tették.

Az iskola könyvtárával egyidejűleg az itteni eklezsia is állított fel külön könyvtárt a maga kebelében, a mit más alkalmas helyiség hiányában a piaczi templom sekrestyéjébe helyezett el. Ennek is jó részét a hazai sajtók termékei és a lengyel atyafiak küldeményei, más részét az eklezsia által drága pénzen vásárolt könyvek tették.

Az unitáriusok e könyvtárakat a Báthoriak alatti jezsuita jellemű háborgatások mellett is áldást hozólag használták 1602-ig. Ekkor B á s t a a jezsuiták ösztönzésére a piaczi templomot és az ó vári iskolát az unitáriusoktól elvette, a jezsuitáknak adta és az azokban levő könyvtárakat feldúlta és megégettette. Ez úzelmekre vonatkozólag méltán felkiálthatni: *Tantum religio potuit sadere malorum!* De a jezsuiták csak három évig örvendhettek e vívmányuknak, mert B o c s k a i I s t v á n 1605-ben tőlük elvette és az unitáriusoknak visszaadta.

Az unitáriusok könyvtáraikat, a hazafiak mivélésére és mivélődésére szerzett emez eszközöket egy keresztény, s melléje épen a Jézus nevét viselő szerzettől rendezett katastrofa által megsemmisítve látván, szokatlan lelkesedéssel és buzgósággal fogtak újabb könyvtárak létesítéséhez mind az iskolában, mind pedig az eklezsiában. De valamint első rendbeli könyvtáraikat, ugy ezt is, mint szintén a magánosok birtokában levő könyveket is újra megsemmisítette az a három rendbeli égés, a mit a jezsuiták rendeztek.

Ugyanis a Báthoriak Dávid Ferencz halála után ismét visszahozták a jezsuitákat Kolozsvárra. De Bocskai alatt az országgyűlés kizárta Kolozsvárról, kiűzte és Kolozs-Monostorra szorította. Ezért a jezsuiták dühöngtek és boszut forraltak. S minthogy Kolozsvár lakóinak nagy része ez időben unitárius volt, ezeknek tulajdonították kiűzetésüket és rajtok akartak boszut állani. E boszujokat tűzzel oltották el. Először 1655-ben gyujtatták meg a várost egyik növendékök Csíki Mihály és Gergely Pál nevű szolgáljuk által. Ekkor 1800 ház, a piaczi templom és torony égtek el. Másodszor 1689-ben május 17-én gyujtatták meg a várost egy ka-

*) Lásd Sandii „Bibliotheca Antitrinitariorum“ c. művében. Ezeket a lengyel atyafiak — a mint a kezemen levő példányokon a szerzők sajátkezü írásai bizonyítják — mindig megküldötték az itteni unitáriusoknak, igen gyakori és élénk levén köztök az érintkezés.

tholikus vén aszszonynyal, a mikor a két viz köze és k. magyar-utcza egészen elégett. Harmadszor egy szerzetes gyujtott meg magyarutczában egy üres házat 1697-ben. Ekkor az egész város, 4 temploma, iskolái ugy elégtek, hogy alig maradt meg egy negyede.

Azonban az unitáriusok e katasztrófák közepette is kiváló lelkesedéssel ápolták a tudományokat és gyűjtötték a könyveket. E törekvéseiket elősegítette egyes buzgóbb hitrokonok áldozatkésztsége. Igy ifj. Stegman Joákim, a ki Rákóvból jött az itteni száz unitária ekkleziába papnak, 1678-ban az iskolának, Koncz Boldizsár püspök pedig 1684-ben az ekkleziának könyveket hagyományoznak. Ide járult az is, hogy kolozsvári ekkleziánk a hazai és hollandi hitrokonoktól nyert tetemes pénzsegéllyel bajait némileg kihevervén, újra áldozhatott könyvek szerzésére. Hogy ezt tette is, mutatja ekkleziánk akkori curátorainak Rajner Mártonnak és Csanádi Istvánnak az 1688—1698 évekről vezetett számadása, a melyből világosítás okáért két tételt idézek.

1690. Die 9. Octobr. Az T. Ecclesianak rendeleséből vöttünk Polus Biblia Criticat, öt volumenben, egy tiz forintos Lexiconnal edgyütt flor. 60. — 1691. 12 Martij. Attunk öt könyvekért nmzts Csanadi István uramnak, az T. Ecclesianak tetzeseséből fl. 87. 51. Mely könyveknek neve Theatrum vitae humanae.

Még el sem végződött az a sok kinzás és zaklatás, a melyeknek az unitáriusok a hazai katolikus és református fejedelmek részéről majdnem egy kerek száz esztendeig ki voltak téve, miatlatt hitők vallásában megszorítottak, iskoláik, egyházaik erőszakal elvették, hitrokonaik „szombatosok“ czimén notáztattak, javaiktól megfosztattak és megölettek, már is új veszély fenyegette őket. Alig jut Erdély az Apafiak haszontalan és dicstelen uralkodása alól az osztrák ház uralma alá; alig adja ki I. Leopold 1691. december 4-én „Diplomáját“, melyben a bévett vallások jogainak megtartását igéri, reá két évvel 1693 jul. 22-én egy császári rendelet érkezik le, a mely azt rendeli, hogy az unitáriusok kolozs-óvári főiskolája és a mellette levő ev. reformátusok temploma a r. katolikusok számára üresittessenek ki.

Ez igazságtalan rendeletre a tordai országgyűlés meghajlik ugyan, de igen méltányosan azt határozza, hogy az unitárius anyaszentegyház számára az óvári főiskola he-

lyett közköltségen más főiskolai épület állítottassék. Egyszersmind biztosokat nevez ki az iskola és templom átadására.

Az unitáriusok e határozat értelmében, saját erejükön 6300 frton azonnal három házat vásárolnak meg egymás mellett a mai plébánia során, és szomszédságában: a Keresztesi Sámuel, Kannagyártó György és a szabó-czéh házeit. Azokat özszevágják és így özszesen 39 lak- és tanszobát nyernek. Minthogy azonban ez épületben az igazításokkal azon év ősze előtt el nem készülhetek, az óvári iskola átadását ekkorra halasztották. A piaczori iskola elkészültével 1693. október 10-én d. e. az iktató biztosok megjelenvén, azt ünnepélyesen átadták a r. katolikusoknak, az unitárius tanuló ifjuság pedig ugyanazon a napon d. e. 9 és 10 óra közt Handcsáros János iskolai főnök vezetése alatt az új iskolai épületbe vonult. Egykoru feljegyzések szerint akkora volt a tanuló ifjuság száma, hogy midőn a gyermekek már beléptek az új iskola kapuján, a tógás deákok ki sem mozdultak volt az óvári iskolából. Ez új iskola a Dálnokiak igazgatása alatt a 17-ik száz közepén oly virágzó és híres volt, hogy lengyel mágnások jöttek Kolozsvárra, hogy azt meglátogassák.

Azonban ez iskola a tanulók nagy számához képest még abban az évben elégtelennek bizonyult, ezért Jövedécsi András jeles unitárius plébánus ösztönzésére, az ország rendeitől is segítve, 1694-ben ugyanott új iskola-építéshez fognak. Az iskola alapköveit maga Jövedécsi tette le, melyekre sajátkezüleg véste fel a tanulók neveit örök emlékezetre. Ez építkezés csak a következő években készült el.

Az óvári iskolának a fennebbi császári rendeletre való elvétele alkalmával, az iskola könyvtárát is elszállították onnan. De minthogy ennek számára az új iskolai épületben alkalmas helyiség készítve még nem volt, s különben is nedvesek voltak a szobák az igazítások miatt, ezért az iskola könyvtárát, addig is, a mig annak alkalmas helyiséget készíthetnének, a piaczi templom sekrestyéjében helyezték el az ekkélszia könyvtára mellé, s mint commune bonumot aval együtt ott tartották. S bár ez iskola később alkalmas könyvtári helyiséget nyert, mindazáltal a templomba bétett könyvek ott maradtak s az iskola egy új, külön könyvtárt kezdett alapítani és gyűjteni a 18-ik száz elején.

E könyvtár alapját a Bányai István iskolai főnök adománya tette, kinek nemes lelkiségét a kegyelet és a történetírás

eként örököltette meg: Primus piae memoriae Stephanus Bányai Senior Scholae Forensis legaverat coetui Studiosorum libros nonnullos, qui Anno 1700. 28-a Julii sunt conscripti, inque Scholam Forensem importati, et Bibliothecae, quae ibi antea non fuit, initium dederunt.

A piaczi templomban elhelyezett két rendbeli, u. m. iskolai és ekkleziiai könyvtár a legbecsesebb vallási és polemikus könyveket, kéziratokat foglalta magában. Magában foglalta

1.) a Gyula-Fehérvárt 1567—69-ben megjelent műveket. Ezek közt egyik legnevezetesebb munka az unitárius papok által 1567-ben kiadott „De Falsa et vera unius Dei Patris, Filii, et Spiritus Sancti Cognitione, libri duo,“ melynek **E** ivén levő, s a háromságot ábrázoló 8 kép miatt az **E** és **F** iveket, az 1638-ki országgyűlés után, I. Rákóczy György fejedelem parancsára, minden meglévő példányból kitépték s a példányok nagy részét megégették. Csupán véletlenül maradt meg egy teljes képes példány s ez most a helybeli ev. ref. főiskola tulajdona, a melyből sajátkezűleg rajzoltam le a képeket.

2.) a Heltai Gáspár műhelyében 1545—1660-ban megjelent munkákat. E nyomdáról Szabó Károly azt jegyzi meg a „Vasárnapi Ujság“ 1870. foly. 19. számában, hogy Heltai nyomdáját 1550-ben állította fel. Ez azonban nem úgy van, mert — Uzoni szerint — Heltait már 1546-ban üldözte és megbüntette Martinuzzi azért, hogy Vizaknaival és Omlásival a szentírásnak némely darabjait magyar nyelven kiadta. Ha már Heltai 1546-ban üldöztetésnek volt kitéve a nyomtatásért, akkor legalább is 1545-ben fel kellett állítva és szerelve lenni a nyomdájának.

3.) az erdélyi unitáriusok 16 és 17-ik százbeli íróinak műveit, mint szintén elleneik iratait.

4.) a lengyelhoni, német- és más országi unitárius atyafiaknak Rácovban, Lublin, Pinczov, Amsterdam, Rotterdam, Ingolstadt, Offenbach, Neostadt, Frankfurt, Basel, Christlingen, Gröninga, Steinfurt, Hanovia, Stavropol, Stetin, Leyda, Köln, Lyon, Vratislav, Varsó, Hamburg, Nürnberg és Dantzigban megjelent s ide megküldött becses műveit.

5.) a hollandi atyafiak által kiadott műveket, valamint az Ámsterdamban (Irenopolis, Eleutheropolis) megjelent „Bibliotheca Fratrum Polonorumot.“

6.) a Lengyelhonból 1660-ban kiűzött és Erdélybe menekült hitrokonaink által magokkal hozott becses munkák egy részét.

7.) az unitária ekklézsia és Kmita Andrásné által együttesen felállított ekklézsiái sajtó kiadványait az 1696—1716 közti időkből.

8.) az egyházi atyák s valamint a középkori írók, ugy a reformátorok munkáit.

Ámde hiában feszítették meg az unitáriusok minden erejüket nagyszerű intézmények létre hozásában; hiában szereztek meg minden eszközt a nemzeti művelődés és felvilágosodás, s az egyén lelkiismereti szabadsága szilárdítására, fejlesztésére és emelésére, az irigy sors és elleneik álnok fondorkodása törekvéseiket újra semmivé tette. A ker. egyházi történelem írói szokott frázisaikkal minden roszt elmondanak Julián császárról, őt hitehagyottnak nevezik azért, hogy a keresztényeket a görög és római classicus iratok olvasásától eltiltotta s a bibliára utasította. Vajon tett-e Julián anynyi roszt, mint a sötét középkorból fennmaradt tudatlanság és annak képviselői? Mi azt hisszük, nem.

Kolozsvár törzsgyökeres polgárságának nagy része még ez időben unitárius, más része reformatus volt. A r. katolikus egyházat iminnen-amonnan Kolozsvárra gyült idegen német népség tette. Ezek nem elégedvén meg az óvári templommal, a piaczi templomot követelték magoknak az unitáriusoktól. A jézsuiták az itteni katolikusok felbujtogatásával nem elégedtek meg, hanem Kolonics esztergomi érseket, a magyarhoni protestánsok üldözőjét is felingerelték az unitáriusok ellen. Kolonics e tárgyban 1699-ben két levelet irt az unitáriusoknak, s azokban a piaczi templomot az óvári temploméért és iskoláért cserébe kérte. De az unitáriusok bizva I. Leopold diplomájában és esküjében, bizva a császárnak a hozzá felment követeknek adott feleletében: „ha adjátok cserébe, jól teszitek, ha nem adjátok, még jobban teszitek,“ a cserére nem állottak reá.

Egyébiránt Leopoldnak egy nyilatkozatából, melyben kifejezte, hogy „kedvesen venné és a pietás jelének tekintené, ha az unitáriusok az óvári templom helyett a piaczit átadnák a róm. katolikusoknak,“ ugy látszik, hogy a fejedelmeknek is kedvök lett volna arra, hogy a piaczi templom a katolikusoké legyen. Nem is kellett e nyilatkozatnál több a jézsuitáknak és Mártonfi György erdélyi kath. püspöknek. Addig zaklatták VI. Károlyt, a mig ez

azok sok zaklatása és okoskodása által kifárasztva parancsot adott ki, hogy a piaci templom minden hozzá tartozó javakkal együtt executió által az unitáriusoktól elvételüké.

E rendelet következtében Stainville erdélyi katonai parancsnok 8 század katonával Kolozsvárra jött. Itteni commendans Prajnert maga mellé vétén 1716. mártius 30-án d e. 10 órakor a templom czintereme ajtaját bétörtették. A czinteremben benn levő plébánus Dimény Pál kezéből Stainville és Mártonfi ketten a templom kulcsát kifacsarták, a templomot kinyitották és a császár nevében elfoglalták. A templom elfoglalása után a katonaságot a Mártonfi tanácsára kizárólag unitárius házakhoz rendelték, a hol azok a kegyetlenség minden nemét alkalmazásba vették, az unitárius családokat minden vagyonukból kifosztották, s a mi még netalán megmaradt feldúlták, szétszörták, hogy semmijök se maradjon.

A templom kinyitása után a katolikusok bérohantak, neki estek az unitáriusok ima és énekes könyveinek s a könyvtárnak. A könyvtárt kihordották a czinterembe, a miből Mártonfi Horváth Márton nevü requisitorával külön választatta a reformáció előtt megjelent műveket, szekerekre rakatta és elvitette. A reformáció után nyomtatottakat, a kéziratokat s általában azokat, a melyekben a kath. vallással ellenkező nézet, tan volt, a czinteremben rakásra hordatta és megégettette. Három napig égett a sok becses könyv és kézirat. Egy néhányat szemszurásból, némelyek szerint 270, mások szerint 170 darabot, a mi sem nagyon becses, sem a katholicismussal ellenkező nem volt, az unitáriusoknak hagyott. Menynyi drága kézirat és munka semmisült meg az újabb kor emez Ómárja által, a ki „cum jesuitis,” de nem „cum Jesu ivit.”!! Különben tudta volna amaz evangéliumi parancsot: Szeresd felebarátodat, mint magadat!

A jézuita szellemnek, s az ezek befolyása alatt álló VI. Károlynak esküje ellenére tett emez eljárása és engedékenységese teljesen kifosztotta a kolozsvári unitáriusokat minden javaikból, elvette templomaikat, iskoláikat, nyomdájokat, elhamvasztotta könyvtáraikat, s őket életben ugyan, de rongyosan és hajlék nélkül hagyta.

De minthogy a szerencsétlenség nem igen szokott egyedül járni, az iménti, ad majorem Dei gloriam elkövetett könyv-dúláshoz még két más ok is járult, a mi az unitáriusok könyveit pusz-

titotta, némelyeket pedig végkép megsemmisített úgy anynyira, hogy többé egy példánya sem található, csak az egykoruak feljegyzéseiből tudjuk czímét, alakját és tartalmát.

Az egyik ok az volt, hogy részint a jezsuiták, részint egyes tehetősebb rajongó katolikusok, lutheránusok és reformatusok öszszeszedték az unitárius könyveket és megégették, hogy hire pora se maradjon. Így égette meg egy özvegy reformatus asszony, P a t o n a i n é, az „Apologia Fratrum Unitariorumot“ 1703 körül saját udvarán.

A másik ok az volt, hogy vallási könyveinket hosszas ideig nem lévén szabad kinyomtatni, a mikor a régi példányok elfogytak, egyszersmind meg is semmisültek. Ez a körülmény azt szülte, hogy papjaink és mestereink a vallási könyveket magán úton többé meg nem szerezhetvén, kénytelenek voltak az ilyeneket kolozsvári főiskolánk könyvtárából kölcsönözni ki, a miből vagy kevés, néha éppen semmi sem került vissza.

Azonban mind e csapások és szerencsétlenségek sem törték meg az unitáriusokat. Phönixként keltek ki hamvaikból. A mint a szerencsétlenségek hire az országban elterjedt, hitrokonaink hihetetlen, és a történelemben páratlan áldozatkészséget tanusítottak a kolozsvári hitrokonok felsegítésében. De magok az itteni atyafiak sem maradtak tétlenül. A piaczi templom és iskola elvétele után az isteni tiszteletet és az iskolát áttették b. magyar-utczába a Huszár házhoz. Itt egy szobát könyvtár helyiséggé alakítottak, s oda tették át a piaczi templommal együtt elpusztult könyvtárból fennmaradt és visszanyert könyveket. S bár egyszer Stainville innen is szétkergette őket, és folytonos zaklatásnak voltak kitéve a Mártonfi részéről, mindazáltal a császárhoz intézett folyamodásaikra végre annyit mégis megnyertek, hogy a tanítást és isteni tisztelet tarthatását sok megszorító körülírással megengedték 1781. aug. 3-án

A tanítás újra kezdetét vette, s a könyvtár gyarapodásnak indult.

A könyvtár gyarapodását első sorban ismét buzgó hitrokonaink adományai mozdítják elé. Így

Pálfi Zsigmond püspök 1737 april 30-án minden könyvét az iskolának hagyja. Kmita János és Szentmártoni József (ez utóbbi 1755. jul. 26) könyveiket az iskolának ajándékozzák. Tordátfalvi György esperes 1777 május 5-én minden könyvét az iskolának testálja.

Az egyesek érdeklődése mellett maga az Egyházi Főtanács is kiváló figyelmet látszik fordítani ez idő tájban a könyvtár ügyére. Ugyanis meghatározta, hogy ha valamely tanuló a theologiai tudományok tanulmányozása közben az iskolában meghalna, könyveiből egyet a főnök és a primárius deákok válaszszanak ki a könyvtár számára.

Az 1781-ki Főtanács jegyzőkönyve 6. sz. alatt már határozottan megrendeli, hogy az olyan professorok és papok, a kik költségen mennek akadémiákra és ott könyveket vásárolnak, könyveik laistromát a Fő Consistoriumnak adják bé, hogy ha oly successorok nélkül halnak meg, kik cum emolumento communitatis azokat nem használhatnák, az esetben azon könyvek kolozsvári collegiumunk könyvtára nevelésére fordíttassanak.

De míg eleink egyfelől ily kiváló gondot fordítottak könyvtárunk gyarapítására, addig másfelől éppen akkora mulasztást látunk a kezelésben. A mindenünnen nagy gonddal és költséggel ösze gyűjtött könyvtárt egyes tanuló ifjak kezelték, a kik már koruk és fejletlenségök miatt is nem ismerték a könyvek becsét. S ez azt szülte, hogy igen sok becses munka veszett el kezeik alatt. Így tűntek el viasz-könyveink. Így tűnt el Servét „Restitutio Christianismi“-jának 1553-ki eredeti kiadása, melyből a miénken kívül még csak egy példány létezett a világon, a párizsi császári könyvtárban.

Ez idő tájban, 1792-ben márcz 11-én boldog és áldott emlékü Zsúki László buzgó hitrokonunk a honfoglalás idejéből fennmaradt egyik ősrünk utolsó sarja, itteni főiskolánk gondnoka meghalván, 1791 febr. 14-én kelt ajándéklevelénél fogva ritka becsű egész könyvtárát és tekintélyes vagyont hagyott az unitáriusoknak, a miből ők más vagyonaik melléje csatolásával építették a mostani b.-magyar-utczai iskolát, a romladosásnak indult és a tanulók szaporodásához képest elégtelennek bizonyult régi iskolai épület helyére. És itt a nagyszerű hagyomány elgondolására Berezsenyivel „Leomlom én is szent porodon, Nemes! S a jókkal együtt könyveket áldozom.“ Miként a halhatatlan emlékü Szent-ábrahami a nevelés és az egyház-igazgatás terén, te az anyagi téren akkor jövével segélyére egyházadnak, a mikor arra legnagyobb szüksége volt! Miután 1806-ban ez új iskolai épületet bevégezték, ide tették át a különböző adományok által növekedett könyvtárt a 30-ik szám alatti földszinti szobába, a melyben Zsúkinak emlékoszlopot emeltek, s melyet ma az E. K. Tanács ülés-teremnek használ.

Könyvtárunk gyarapodását a néhai Zsúki László nagy becsü adománya mellett nagyban elősegítette az, hogy kolozsvári ekleziánk 1800—1810 közt özszes könyveit, id. Kozma János pedig mintegy 200 darabot még életében iskolánknak adott. Az ekleziának és a derék Kozmának ez adományozása ismét felbresztette és fokozta a főtanácsban a könyvtár iránti érdeklődést. S miután látta, hogy a fennebbi 1781 ben hozott határozata nincs teljesítve, az 1815-ben jan. 5-én Kolozsvárt tartott gyűlése 17. poutja alatt azt határozza, hogy a „fennebbi határozat okvetlenül megtartassék, oly hozátétellel; hogy akademián járt afiai akár vásároltak könyvet, akár nem, tartozzanak mégis thékánkban nem létező nevezetes darabokat kinevezni és sajátkezüleg a théka laistromába a professoratus jelenlétében beírni, oly formán, hogy halálukkor ama könyvek oda bététessenek, melyek bététetéséről rector afia gondoskodni köteles legyen.“

A Főtanács e kötelezettséget később a meghalt papokra és mesterekre is kiterjesztette, olyan foruán, hogy az esperesek azok özvegyeinél vagy maradékainál megjelenvén, két, tetszésök szerint jónak talált könyvet vagy munkát kiválaszszanak, s azokat a kolozsvári collegium könyvtárába beadják.

E kánont a Kolozsvárt 1823-ban jan. 20-án tartott Főtanács 19. sz. a. újból megerősítette, oly hozátétellel, hogy minden ilyen könyv Kolozsvárra küldessék, itt a duplumok kiválasztassanak, s azok tordai és sz.-kereszturi köépiscoláink könyvtárai számára küldessenek el. Már az 1837. apr. 6. tartott E. K. Tanács figyelmét a könyvtár rendezésére is kiterjeszti, 59 sz. a. meghatározván, hogy a könyvtár szakok szerint rendeztessék, s a könyvtárnok többé ne deák, hanem tanár legyen.

Az érintett könyv-adás kötelezettségét a Kolozsvárt 1839-ben april 12-én tartott Főtanács 10. sz. a. eltörölte. S bár ez által a fennebbi törvényekben megszabott köteles példányok iránti jogáról lemondott és a kötelezettséget önkéntesre változtatta, mindazáltal főiskolánk könyvtárának gyarapodása nemcsak nem szünt meg, sőt az újabb időben történt nagy mérvű ajándékozások, bagyományok és adományok által akkorára növekedett, hogy már 1855-ben az E. K. Tanácsnak az eddigi helyiségnél más, tágasabbról kellett gondoskodnia. Igy történt, hogy a könyvtárt az eddigi földszinti helyiségből az iskola első emeletébe, a nagy hallterem melletti három szobába költöztették át, a mihez a néhai b. e. Kovács István

hagyománya következtében egy negyedik szobát is kellett csatolni a második emeletből, a hova csigalépcső vezet fel az első emeleti helyiség végső szobája boltívén keresztül.

Főiskolánk könyvtárának az a része, a mely a fennebbi nemes és áldozatkész ajándékozások által öszszegyült, Régi könyvtár nevet visel, s 2547 darabból áll. Ennek legnevezetesebb részeit az Acontius művei, a Jansonius-, Ortelius-, Clericus-féle atlászok, a Servetus-féle lyoni kiadásu biblia, az Erasmus Új testamentumának 1516-ki kiadása, a 16. és 17. százbeli kiadásu magyar, latin, görög és lengyel bibliák nagy sora, az apostoli és egyházi atyák, s valamint a középkori, ugy a reformátorok, mint szintén az új és újabb kori írók műveinek ritka kiadásai; továbbá az erdélyi és magyarhoni nyomdák 16. és 17. százbeli kiadványai, a lengyelhoni és erdélyi unitáriusok műveinek 16. 17. és 18. százbeli kiadásai, a 16. és 17. százbeli unitárius gradualék, a szombatosok énekes könyvei, s másnemű iratai, főiskolánk tanárainak nagybecsű dolgozatai és kézirati kézi könyvei a régi időtől az újabb korig, a görög és latin klasszikusok ritka kiadásai, s más íróknak a tudományok minden ágára vonatkozó becses művei.

Az így öszszegyült, s a fennebbiekből öszszeállított becses könyvtár legnagyobb gyarapodást 1837 után nyert. Ez idő óta öt nagyszerű adományban hozta meg áldozatát az igaz vallásos és honfui buzgalom anyaszentegyházunk nevelés- és tanítás-ügyének oltárára. Mindenik adomány oly tiszta tüköre hagyományozóik fenkölt szellemének, egyenes, tiszta jellemének és a felvilágosodás, művelődés iránti érdeklődésnek, hogy méltó a feljegyzésre, méltó, hogy e dicső nagyjaink nemes tetteit megörökítsük, hogy a mai és jövő kor ezek példáját látva, irántok kegyeletre és hálás tiszteletre induljon, s a régi féynél gyűjtsen új szövétneket. E halhatatlan érdemű nagyjaink közül

1-ső Augustinovics Pál, a 17-ik százban Lengyelhonból száműzött unitáriusok egyik utóda, az unitárius vallásközönség lelkes főgondnoka és legnagyobb jóltevője. 1837 october 1-én kelt végrendeletében összes vagyonaát, a mit ma 120—140,000 frtra tehetünk, annak 5-ik pontjában pedig 660 darabból álló válogatott könyvtárát főiskolánknak hagyja. Egyszersmind főiskolánk physicum museumának és könyvtárának 5000 frtot hagy, a minek kamatai egyenlő mértékben fordittassanak azok gyarapítására. E hagyományban kiválóan becses a „Moniteur“ 1789—1815-ig terjedő 25 évi folyama és a franczia „Encyclopaedia“ teljes példányai.

2-ik Bölöni Farkas Sándor, észak-amerikai utazó, a tiszta polgári erények mintája, 1841 augusztus 22-én és 1842 febr. 2-án kelt végrendeletében becses könyvtárát, térképeit, Ámerikából hozott emlékeit, kéziratgyűjteményét főiskolánk könyvtárának hagyja, ennek gyarapítására szánt és a helybeli Gondoskodó társaságban elhelyezett 2000 frtnyi alaptökével együtt. Könyvtára ekkor 494 önálló művet tett 961 kötettel. Azóta minden évben gyarapodik. E könyvtárban nevezetesek az encyclopaedisták művei, Hebe 5 évről, Auróra 14, Urania 2, Felső-magyarországi Minerva 4, Koszoru 4, Élet és Litteratura 4, Aglája 4 évről; továbbá Révay, Kazinczy, Berzsényi, Dajka, Kisfaludyak, Fáy, Virág, Kis János, Igaz Sámuel, Kováchich, Benkő, Bod, Bethlen, Wallaszky, Gyarmathy, Vörösmarty, Bajza, Wesselényi, Széchenyi, Bonfin, Katona, Istvánffy, Pray munkái, végre a Tudományos gyűjtemény, Árpádia, Erdélyi Muzeum, Pierer Universal Lexicona és sajátkezűleg vezetett naplója, mint szintén az újabb hazai irodalom legbecsesebb termékei.

3-ik Homoród-szentmártoni Gedő József, korunk egyik legfelvilágosultabb embere, a tanító-intézetek őszinte, igaz barátja. Könyvtárát, a mely 5145 kötetből és 404 drb térképből állott, 1849 január 20-án kelt végrendeletében főiskolánknak hagyja. E könyvtár becsé főleg abban áll, hogy irodalmunk nemcsak Bessenyeitől kezdve, hanem az őt megelőző időből is majdnem teljes. Majd minden magyar hirlapnak több évi folyama megvan. Kiváló becsét tesz még a német, francia és classica literatura legjelesebb művei. A könyvtár 1852 után szállíttatott el a főiskola könyvtárába és itt egészen külön termet nyert.

4-ik Brassai Sámuel, kitűnő tudósunk, a tudomány igaz barátja, ősz bajnoka. Könyvtárát még 1842-ben főiskolánknak adta, Azóta folyvást gyarapítja. E könyvtár nagy becsét a természeti, matematikai, nyelvtudományi és philosophiai tudományokra vonatkozó ritka becsü művek teszik.

5-ik Nagy ajtai Kovács István, kitűnő történet-buvárunk. 1869 sept. 5-én kelt végrendeletében nagybecsü 2957 darabból álló könyvtárát és ritka kézirat-gyűjteményét főiskolánknak hagyta, oly hozzátétellel, hogy abból a duplumok sz.-kereszturi középiskolánknak adassanak. A b. e. hagyományozó kettős feladatot tűzött maga elé életében: öszszegyűjteni mindazokat az adatokat, a melyek nemzetére és egyházára vonatkoznak. Hivataloskodása alatt szép

fizetéssel, arról való lemondása után tekintélyes (4200 frt) nyugdíjjal levén ellátva, egyházunk történetére nézve öszszegyűjtötte mindazokat az adatokat, a melyek egyházunk életének egyes mozzanataira világot derítnek. Ez adatok közül kiváló becsüek a Dávid Ferencz, Heltay és Enyedi munkái, valamint régi énekes könyveink és confsszióink. A nemzeti történelemre vonatkozó adatok közül kiemelendők Katona Historia regum Hungariae c. 42 kötetes, Fejér G. Codex diplomaticus Hung. eccles. et civilis c. 42 kötetes czimü műve; továbbá a kir. és főkörmáóyszéki szabályzatok és rendeletek 15 kötete és Kolozsvár városának öszszeírása 1453-ból.

Az érintett lelkes adományozók ajándékai mellett igen tekintélyes helyet foglal el könyvtárunkban az ugynevezett *V e g y e s k ö n y v t á r*, mely az újabb időben a Kozma Gergely, Uzoni Gábor, Mosel Antal, főgondnok Kaali Nagy Elek, Pákei Lajos, Gyergyai Ferencz, Buzogány Áron, Kriza János, Mikó Lőrincz, Nagy Mózes, Simén Domokos, a magyar tud. akadémia s más buzgó hitrokonink adományaiból keletkezett. Ez ma 6379 kötetből áll.

Ezeken kívül reánk unitáriusokra nézve kiváló beccsel bir könyvtárunknak az a része, a melyet angol és ámérikai hitrokonaink szivességéből kaptunk, s mintegy 914 kötetet számlál *Á n g o l k ö n y v t á r* név alatt.

Ezek szerint könyvtárunk mai állása a következő:

1. Régi könyvtár	2547 drb.
2. Augustinovic könyvtár . .	660 „
3. Farkas Sándor „ . . .	1702 „
4. Gedő József „ . . .	5549 „
5. Brassai Samu „ . . .	3377 „
6. Kovács István „ . . .	2957 „
7. Vegyes „ . . .	6379 „
8. Angol „ . . .	914 „

öszzesen 22.085 „

Enynyi az, a mit főiskolánk könyvtára megközelítőleg általánosságban felmutathat. Természesesen e szám magában foglalja a többszörös példányokat is, a melyek kiválasztásra, s könyvtárunkkal együtt teljes és végleges rendezésre várnak. A mig ez meg nem történik, addig kénytelenek vagyunk várni könyvtárunk tüzetes ismertetésével.

A főiskolánk könyvtárát alkotó fennebb leírt könyvtár-testek mindenikének két jegyzéke van. Egy betűsoros és egy polcz jegyzéke. A könyvtárral kapcsolatban még eddigelé olvasó helyiséget bérendezni nem tudtunk ugyan az iskolai helyiségnek a tanulók számára hoz képesti szűk volta miatt; azonban könyvtárunk használata nincs elzárva senki elől, a ki tanulni akar.

Az érintett könyvtár-testek közül csupán a Farkas Sándor hagyománya gyarapítására fordítunk évenként 150—160 frintot. Az Augustinovics hagyománya gyarapítására rendelt alap még eddig nincs különválasztva a physicum museumot illető résztől. A Brassai könyvtárt a nemes ajándékozók minden évben tetemesen szaporítja. A vegyes könyvtár is szaporodik minden évben újabb adományok által. A Régi könyvtárra, a Gedő és Kovács könyvtárakra alap hiányában semmi költséget nem fordíthatunk.

Iskolánk könyvtárnokainak neveit a régi időben komály fedi: Ugy látszik azonban, hogy a könyvtár kezelésével már a régi időtől fogva az igazgató tanárok voltak megbízva. Csak hogy egészen az újabb ideig ők magok közvetlen nem kezelték, hanem egyes kitűnő deákokkal kezeltették, a mi ellen az E. K. Tanács már 1837-ben határozatot hoz, s egyuttal Brassai Sámuel az iskola igazgatása mellett a könyvtárnoksággal is megbizza.

Könyvtárnokaink neveit tehát egészen az 1837-ik évig megnevezni nem tudjuk. Az 1837-ik év óta rendes könyvtárnokaink voltak Brassai Samu 1837—1848, a ki könyvtárnoksága alatt a Farkas, Augustinovics és Brassai könyvtár-testeknek csinos, egyforma, záros állványokat szerzett; továbbá Kriza János tanár 1850—1854-ig, Mikó Lőrincz tanár 1855—1857, Nagy Lajos tanár 1857—1860, Buzogány Áron tanár 1860—1868 sept. 11-ig, Ferencz József tanár 1868 sept. 11.—1876 sept. 10-ig, mikor e sorok írójaja bizatott meg a könyvtárnoksággal.

NEHÁNY SZÓ AZ UDVARHELYKÖRI DÁVID FERENCZ KÖNYVTÁR-EGYLETRŐL.

A t. szerkesztőség engedelméből örömet engedek azon felhívásnak, mely e folyóirat idei 1-ső füzetének „Korrajz“ című czikke végső sorában ez idő szerint hozzám intézve van.

Korántsem az egyletünkkel való dicsekedés vágya, sem pedig valamely nagy eszmének hirdetési reménye, hanem csak egyszerűen a kötelességérzet és azon szerény ohajtás indít egyletünk kezdetleges működésének jegzőkönyveiből való megismertetésére: vajha az önmivelődés ez olcsó és egyszerű s horderejében mégis kiszámíthatatlan eredményü módjával minél több oldalról megismerkednének.

Az udvarhelyköri Dávid Ferencz könyvtár-egylet alakító gyűlését tartotta H. Szentpálon 1876 ápr. 20-kán Gyöngyösi István ideiglenes elnök meghívása következtében és elnöklete alatt, Rédiger Géza tollvitele mellett, egyházkörünk csaknem minden papja jelenlétében.

Gyöngyösi István elnök egy rövid, de velős, szép és erőteljes megnyitó beszédben örömét fejezi ki, hogy anynyi küzdelmek után szerencsés lehet az udvarhelyköri Dávid Ferencz könyvtár-egylet valósulása küszöbén üdvözölhetni; rámutat a kor haladó szellemére, mely a társadalom minden rétegeit és intézményeit áthatja és átalakítja; azon átalakító hatalomra, mely előtt nem állhatnak meg a mult századok vas korlátai, emelte legyen bár azokat a vallás, jog vagy a társadalom bármely intézkedése, ha egyszer azok a tökéletesedés utjában állanak — le kell omlani, szét kell törni azoknak, ha a legszentebb emlékek és kegyeletök örzenék is, hogy út nyitassék az előrehaladás mezején.

Nekünk papoknak, mint a nép zászlóvivőinek nem lehet csökönyös megállapodással szemlélni a mozgalmakat, nekünk versenyt kell haladni a kultur nemzetek törekvéseivel, nagy szellemeivel ismeretességet, atyafiságot kell kötnünk, hogy a ránk bízott lelki nyájnak valódi lelki vezérei lehessünk, a mi csak folytonos olvasás, tanulás, szóval: önképzés által lehetséges.

Elnök szólt továbbá azon anyagi szegénységről, melyben küzködni kénytelenek belső embereink; felmutatja azon lehetetlenséget, mely szerint a legtörekvőbb szellem is nem képes ismereteit gyarapítani eszközök hiányában; ámde ezen könnyen segíthetni egyesült erővel; mívégre egy könyvtár-egyletté alakulásra hívja fel a jelenlevőket, hogy ennek alapján olvasás, társas értekezés és eszmecserék által a tökélyesbülés magasztos célját mentől inkább megközelíthessük.

Miután elnök a gyűlést megnyitottnak nyilvánítja, felhívja a megjelent tagokat hivatalnokok választására. Ennek következtében általános felkiáltással megválasztattak: elnöknek esperes Gyöngyösi István, könyv- és pénztárnoknak Egyed Ferencz, jegyzőnek Rédi-ger Géza.

Elnök jelenti, hogy a mult évi környéki gyűlés megbízása folytán egy levél által tiszt. Ferencz József és Simén Domokos urakat egyletünk pártoló tagjaivá lenni felkérte és mint vallásunk zászlóvivőit, kik az újabb korban megjelent, életrevaló vallásos munkáknak is kiterjedt ismeretével bírnak, a jelesebb könyvek kijelölésére is felszólítja. Említett urak szokott szerénységökkel megköszönve a bizalmas megkeresést, nemcsak a megkértekre ajánlkoztak, hanem egyszersmind egyikök S. D. ur a rendes tagsági díjt előre 2 évre 4 frttal befizetve, az egylet tagjai sorába magát felvétetni ohajtja. Gyűlés elnök jelentését nagy éljenzésekkel fogadja s örömét fejezi ki a felett, hogy ez ünnevelt férfiakat az egylet tagjai sorában szerencsés láthatni.

Együttal bemutatja elnök nevezett pártoló tagoknak több jeles könyv felőli ajánlatát, melyekből pénzvagyonunk csekély erejéhez mérten egy nehánynak meghozatása elhatározott.

Elnök örömmel értesíti az egyletet, hogy a tengeren túlról is meleg kézszerítással és lelkesítő bátorítással üdvözlik a Dávid Ferencz könyvtár-egylet megalakulását. A gyűlés nagy érdeklődéssel hallgatta végig Péterfi Dénes londoni akadémitánk jóakaratu levelét, melyet Gyöngyösi István esperes urnak küldött ugyan, de minthogy egyletünket közelebbről érdeklí, itt közöljük.

Tisztelendő esperes ur!

Én ez alkalommal az udvarhelyköri Dávid Ferencz-Egylet elnökénél teszem tiszteletemet bécse engedelmével. Különösnek tetszhetik, hogy ily meszsziről jelentkezem, de hallván egy oly fontos mivelődési egylet megalakulását és annak alapmegvetését a mélyen

tisztelt elnök ur által 200 darab könyvvel, nem tehetem, hogy a távolból is ne üdvözljem e figyelemre méltó tényt.

Egyletük célja valóban szép! A tudomány, a mivelődés eszközeit megközelíthetőkké tenni, az iskolában kezdett képzés tovább folytatására egy közkönyvtár fentartása és gyarapítása által alkalmat nyújtani az egyházkörnyék minden rendű és sorsu tanítóinak; és másfelől özszegyűlvén, korszerű kérdéseket vitatni és felolvasások által a szellemi életet táplálni és fokozni: éppen ez az, a mire nekünk szükségünk van; ez az, a mit sokan látnak, de a miért kevesen tesznek valamit.

Éppen azért az önök társulata figyelmet, rokonszenvet és pártolást parancsol minden oldalról, a hol egyházunk éléhaladása iránt érdeklődés van. És én e néhány egyszerű sorral e parancsnak engedelmessé, kívánok addig is, a míg egyletüknek ténylegesen tagja lehetnék, nemes működésükre sikert, a Dávid Ferencz egyletnek virágzást és jóllétet, a mi az udvarhelyi kör ismert buzgó-sága után reményem nem is fog kimaradni; sikert és jóllétet szívből kívánok!

A mélyen tisztelt elnök urnak

alázatos szolgája

Péterfi Dénes.

E levél felolvasását lelkes éljenzések követték és a gyűlés Péterfi Dénes atyánkfiát közohajtással egyletünk tiszteletbeli tagjának nyilvánította, s határozattá emelte azon ohajtást, hogy e levélre egyletünk nevében válaszoljunk, tudatván egyszersmind azt is, hogy említett atyánkfia egyletünk tiszteletbeli tagjának megválasztatott. Válaszunk a következő:

Kedves barátunk!

A tengeren túlról, a valódi szeretet hangján hozzánk szólani, a messze távolból nekünk baráti kezet nyújtani, s minket egy szent ügy iránti lelkesedésünkben szívből üdvözölni: ezt csak egy velünk együtt érző szív, egy velünk egyet akaró s egyért lelkesülő kebel, szóval: önzetlen, nemes keblü barátunk teheti.

Engedje meg kedves barátunk, hogy becses levelére — melyet nagybecsült s érdemekben megőszült elnökünknek a Dávid Ferencz könyvtár-egylet ügyében küldeni szives volt — gyűlésünk határozatából egyletünk nevében válaszolhassunk, mert jól esik igen tisztelt elnökünkkel a távolból jövő szives üdvözlés örömeiben részt venni s becses levelét magunkénak is vallani.

Nem tudjuk, honnan vett ön tudomást egyletünk alakulásáról, de bárhonnan származik az, kedves öröm nekünk az a tudat, hogy még a kezdet nehézségeivel küzdő Dávid Ferencz egyletünknek a messze külföldön is akad egy barátja, ki szives üdvözetével hamarabb jó ügybarátaink sorába állani, mint sokan azok közül, kik a közelben sem tudnak egyletünk szent szándéku ügye iránt érdeklődni. Mi akarunk küzdeni egy szent cél felé, erre kötelezve érezzük magunkat a kor intő szava által s hiszszük, hogy ügyünk nem sokára sokaknak közös ügye lesz.

Becses megemlékezéseért fogadja szives üdvözetünket s azt a közohajtáson alapult tényünk nyilvánítását, hogy ön Dávid Ferencz könyvtár-egyletünk tiszteletbeli tagjának megválasztott.

H. Sztpálon tartott gyűlés határozatából 1876. ápr. 20.

Gyöngyösi István,
b. elnök.

Kisgyörgy Sándor,
bizottmányi jegyző.

Ugyane gyűlésen Darkó Sándor atyánkfia azon indítvánnyal lép fel, hogy hitrokonink — legalább egyházkörünkben — saját házaiknál kerestessenek meg s a megalakult D. F. könyvtár-egylet pártfogására buzdítólag szólíttassanak fel. E végre czélszerűnek látná egy bizottmány kinevezését, kik egy készitendő arany-emlékkönyvecskével hitrokoninkat saját tűzhelyeik körül keresnék fel s a pártfogóknak ígérkezők sajátkezűleg jegyeznék be neveiket az emlékkönyvbe. Az indítvány helyesléssel találkozott és a bizottmány Darkó Sándor, Rédiger Géza és Kisgyörgy Sándor személyökben kineveztetett, s egy csinos kötésű, aranyos metszésű emlékkönyv csináltatása elhatározottat.

Előterjesztetik egy javaslat, mely szerint az egyházköri gyűlés kerestessék meg egy beadvánnyal, hogy hozassék törvénybe, hogy minden környéki pap ez egyletnek köteles legyen tagja lenni. Az előterjesztett javaslat mellett és ellen tétettek felszólalások. Némelyek azon nézetben vannak, hogy kötelezni erre törvény által senkit sem lehet, mert ez kinek-kinek anyagi helyzete és jótetszésétől függ; mások ismét kötelezhetőnek vélik törvény által is, hogy a könyvtár-egyletnek részvényes tagja legyen minden környéki pap, mert nézetük szerint jogosan megvárhatja státusunk, hogy a belső emberek az iskolában szerzett előismereteiket tovább fejlesszék s a haladó korrallal lépést tartsanak. Mindezen felszólalások daczára a javaslat nem fogadtatik el; nem fogadtatik el pedig azért, hogy valamint a görögök az apagyilkosra büntető törvényt

nem alkottak, azon okból, mert nem hitték, hogy Görögországban találtatnék oly hálátlan gyermek, ki apja élete ellen törne: ugy egy-letünk tagjai sem hiszik, hogy papjaink között akadna oly elfogult egyén, ki egy ily életrevaló, kimondhatatlan szellemi javakkal kínálkozó testületnek tagja lenni ne ohajtana!

E gyűlés még sok nevezetes intézkedés által lett közöttünk emlékezetes, de a melyek inkább helyi és keblí érdekűek lévén, nem foglalom velök a tért, hanem inkább áttérek egy másik gyűlésre, melynek szintén vannak közérdekű s említést érdemlő feljegyzései.

Dávid Ferencz könyvtár-egyletünk második rendes gyűlését tartotta H. Sztmártonban 1876. nov. 23-án Gyöngyösi István elnökle alatt, helyettes jegyző Kisgyörgy Sándor tollvitele mellett, teljes számu tagok jelenlétében, kik közé örömmel jegyezzük fel egyházkörünk köztiszteletben álló egyik felügyelő gondnokát mlgs Jakab Lajos urat, ki a közügyek terén való munkálkodásban még a 75 esztendő daczára is fáradhatatlan.

Olvastatik a mult gyűlés jegyzőkönyve, mely az imittamott alkalmazott czimek kihagyásával megerősített.

Egyed Ferencz tagtársunk egyeletünk céljának megfelelő, valóságos tárgy felolvasást tartott. A szép és alapos gondolatokkal teljes felolvasásnak tárgya az vala: hogy mikép kell az iskolában a növendékek testi és lelki fejlődé-ével párhuzamosan fejleszteni az Isten ismeretét? vagyis: mikép kell kezelni a vallás-tanítást az iskolában, hogy az eddigi betűkkel ölü tanmódszer helyett könnyebben tisztább istenismeretre jussanak már kis gyermekkorukban az emberek? És e kérdésekre nézve utal az Isten munkáira, a körülöttünk levő tárgyakra s a gyermek által is már ismert vagy könnyen megismerhető természeti tüneményekre, virágokra és más ismeretesebb növényekre, és ezeknek fokozatos ismeretetéséből ugy következteti az Isten lételét, hogy egyszersmind a tisztelet és imadás' érzete is önként következze a gyermeki romlatlan kebelbe. Gyűlés valódi élvezettel hallgatta végig az esz-medű felolvasást, mely hosszas eszmecserére adott alkalmat.

Ezután könnytárnok néhány újonan érkezett jeles könyvről teszen jelentést, melyek által szűk pénzviszonyaink mellett is már 238 drbra szaporodott könyveink száma, a protestáns theologiai könyvtár kiadványait is előfizetés útján évenként meghozatva s ez évre is megrendelve. Ezek mellett nagyon tisztelt elnökünk ügy-

szeretete a „Ker. Magvető« egy néhány újabb füzetével járult könyvtárunk gyarapításához, Török Sándor szintén gyarapítani szeretett könyvtárunkat az „Egyházi reform« három kötetével, miket a gyűlés szíves köszönettel fogadott.

A tagsági díjakra vonatkozólag indítványba jő, hogy mostani szűk pénzvizonyainkat tekintetbe véve, legalább egy pár évre mondassék ki gyűlési határozatban, hogy az alapszabályoktól eltérőleg 2 frt helyett csak 1 frt legyen egy évi részvénydíj, minthogy sokfelé igénybe vett adakozási képességünk gyenge papi jövedelmünkkel így is feltűnően visszas viszonyban áll. A gyűlés tekintve az általánosan elterjedt s mindnyájunkkal közös szűk pénzvizonyokat, az egylet jövedelmeinek csökkenése iránti sajnálattal bár, de mégis 1876 és 77-re kimondta határozatilag, hogy az évi részvénydíj 1 frtra szállíttassék le.

Elnök felhívja végül a gyűlést, hogy Rédiger Géza buzgó tagtársunk körükbőli eltávozásával megürült jegyzői széket rendes választás útján töltsse be. Gyűlés jegyzőkönyvileg is kifejezve Rédiger Géza buzgó tagtársunk eltávozása feletti sajnálatát, helyébe jegyzőnek Kisgyörgy Sándort választja meg,

Ezekben akartam röviden bemutatni az udvarhelykőri Dávid Ferencz könyvtár-egylet eddigi működését, melylyel hogy a „Ker. Magvető« olvasói is megismerkedjenek, nem tartottam érdektelennek.

Kisgyörgy Sándor,
egyleti jegyző.

ISKOLA ÉRTESÍTŐ.

1. Kolozsvári főiskolánkról.

Az 1876⁶/₇-ik isk. év megnyilt sept. 5-én szokott ünnepélyességgel, mely állott Gál Miklós papnövendék által mondott könyörgésből, tanodai felügyelő gondnok Dr. Brassai Sámuel ur nagyhatásu buzdító beszédéből és az ifjuság énekéből. A megnyitó ünnepélyt megelőzőleg sept. 3—4. napjain a javító pót- és felvételi vizsgálatok tartattak a beiratás eszközlése közben.

Felvétetett összesen papjelölt és papnövendék 17. A 8 gymn. osztályba 194 rendes és 4 magántanuló; összesen 198. A 4 elemi osztályba 81, mindössze 296; tehát 13-al több, mint a mult évben. Évközben kilépetta a papnövendékek közül 1, a gymn. osztályokból 6, meghalt 1. Nem tett vizsgát összesen 7. Év végén vizsgálatra állott összesen 278. Nemzetiség szerint volt: magyar 278, német (szász) 11, román 7. Vallás szerint: unitár. 150, r. kath. 48, ev. ref. 47, ágostai 18, gör. kath. 2, gör. kel. 5, Mózes vallásu 26.

A tanári karban az a változás történt, hogy főtiszt. Ferencz József ur püspökké választatván, helyét a londoni egyetemről 1876. jul. 15-én hazaérkezett Péterfi Dénes foglalta el a vallástani órák tanításában s egyszersmind az anya-ekklézsia 2-ik papjának is megválasztatott. Az egész intézetben tanított 11 rendes és 2 póttanár, 4 tanárjelölt az egyetemi tanári képezdeből, kik egyszersmind az intézetben laktak, 5 köztanító papjelölt s az 1 és 2-ik elemi osztályt egy tanítóképezdét végzett okleveles tanító és 5 szaktanító; összesen 28. Tornászatra ez évben is csak a gymn. osztályok jártak a városi torna-vivó intézetbe. A téli közvizsgálat tartatott jan. 26—febr. 2-án; a nyári jun. 17—27-én. A nyári közvizsgálatra kinevezett biztosok különösen példás buzgósággal vettek részt mindvégig s a szülők s más tanügybarátok mindkét vizsgálaton nagy számmal jelentek meg.

Az érettségi vizsgálat írásbeli része megtartatott máj. 24—27-én; a szóbeli rész jun. 29-én. Jelentkezett összesen 19 rendes és

1 magán tanuló, de a rendesek közül 4-en a téli vizsgálaton kapott másod rendű osztályzat miatt, nem bocsáttattak; ezeknek sept. első hete tüzetett ki; 1 pedig körülményei miatt nem állhatott elé.

A tanári kar az ifjuság közt a jó szellem és fegyelem fenntartása érdekében ez évben is mindent megtett s egy pár kihágást kivéve nem is fordultak elé nagyobb vétségek. Az ifjaknak a tanári kar előtt való megintése és a szülők értesítése igen hathatós eszközöknek bizonyultak a tántorgók megállítására.

Deák Ferencz hazánkfia emlékére a tanári kar 9 frt 50 krral járult; az ifjuság pedig a török sebesültek javára 17 frt 32 krt adakozott. Május 10n az ifjuság májális tartott a lövölde helyiségében, melynek tiszta jövedelme volt 125 frt 38 kr. Ebből a colleg. kórházára adatott 68 frt 19 kr; az iskolai zenekör-alap javára 57 frt 19 kr. Áldozó csötörtökön ifjuságunk is részt vett azon hangversenyben, melyet Boér Gergely képezdei zenetanár aa. az ev. ref. és képezdebeli növendékekkel rendezett s mely az árva-háznak és nőegyletnek 66 frtot és 2 tallért jövedelmezett.

Az ifjuság kebelében több év óta fennálló két egylet ez iskolai évben összeolvadt olvasó-önképző kör czim alatt s mint ilyenek új alapszabályok készítették s az E. K. Tanács által megerősítve életbe léptek. Ennek, egyik sarkalatos pontja szerint, minden felosztálybeli tanulónak és papnövendéknek tagjának kell lennie s félévenként 1—1 frt díjat fizetnie és köteles a kör valamelyik tanárt felügyelőül felkérni. E kör ez évben is dicséretes buzgósággal működött. Irodalmi pályázat volt 4 s nyertek: Gálfi Lajos VI. oszt. 4 tallért, Májai Béla VII. oszt. 2 tallért, Kanyaró Ferencz VIII. oszt. 2 tallért. Verseny szavallásért különböző műveket nyertek Német István VII. Stöger Aladár és Domokos Árpád VIII. oszt. tanulók. A Lendvay-Latkóczyné alapítványából nyertek: természetrajzi értekezéssel Májai Béla VII. oszt. 4 tallért; irod. történeti értekezéssel Kovács Lajos VIII. oszt. 4 tallért; német fordítással Tucsek Sándor VI. oszt. 3 tallért; széptani értekezéssel Kovács Lajos VIII. oszt. 3 tallért. Ezeken kívül is többben tartottak értekezéseket és emlékbeszédeket. A kör szerkesztett keblileg két lapot: „Remény“ és „Árny és Fény“ cz. a. az el-sőt hetenként, az utolsót havonként. Az ifj. könyvtár gyarapodott 8 tudományos művel, mely a mlgs Incze Mihály ur által évenként ajándékozni szokott 20 forinttal szereztetett. T. Zsombori János ur ajándékozott 33 drbot. T. Raffaj Károly ur pályadíjjal ajándéko-

zott 1 tallért. Mlgs Káli Nagy Elek ur ez évben is küldötte a „Kelet“ czimü kolozsvári lapot s a „Századok“ cz. folyóiratot. Az erd. gazd. egyesület pedig küldötte az „Erdélyi Gazdát“ A kör saját költségén járatta a Budapesti Szemlét, Petöfi társaság lapját, Nemzeti Hirlapot és Üstököst.

A papnövendékek olvasó egyesülete járatta: a Prot. egyh. és iskolai lapot; Egyh. és iskolai szemlét; néptanítók lapját. Keblileg is szerkesztett egy „Egyh. lap“-ot, és vett több művet. Itt egy philos. értekezéssel a szabad akaratról Bakó Lajos nyert 2 tallért. Az ifjuság kebelében lévő többi egyesületek tőkéi egy-egy kevés összeggel ez évben is szaporodtak. Főiskolánk könyvtárának ajándékozott ez évben özv. főtiszt. Kriza Jánosné 153, — Brassai Samuel 139, — a b. Farkas Sándor alapból vásároltatott 13, — Carpenter Mária k. a. Angliából küldött 40 drb könyvet. A könyvtár áll jelenleg 22,125 drb könyvből, melyet nemcsak a tanárok és tanulók, hanem minden érdekeltek használnak. A tanári kar részére a Farkas Sándor alapból: Budapesti szemle; Századok; Magyar nyelvőr; Magyar tanügy és a középt. tanáregylet közlönye. Angliából ez évben is ingyen küldötték az Inquirer címü lapot, s Amerikából 1 folyóiratot és 2 lapot.

A Kelemen Beniámin ur által alapított isk. kórházban ez isk. évben 17 tanuló ápoltatott, kik mindnyájan meggyógyulva távoztak, csak 2 terhesebb beteg küldetett levegőváltoztatás végett haza jobban létel után. A leggyakoribb eset volt oct. és novemberben a torokfájás. Az ápoltak közül volt r. kath. 1, ref. 1, a többi uuitárus. Az összes kiadás a kórházi czélokra volt sept. 1-től máj. 1-ig 186 frt 17 kr. E kiadások egy csekély részét a tehetősebb tanulók megtérítették, a többi pedig az özv. Fejér Mártonné Kelemen Beniámin, Kelemen Poli özv. Zatureczky Gedeonné és honvéd-ezredes Szigethy Miklós és neje Kelemen Kata alapítványából fedeztettek, mivel a szegényebb tanulók teljesen ingyen gyógyítottak.

Habár sem a kórházban, sem a szülői háznál egyetlen tanuló sem halt el, annál sulyosabb veszteség érte a szülők mellett egyházunkat ny. sz. lászlói születésü Káli Nagy Sándor I. gymn. oszt. jeles növendék halálával, a ki január 16-án a leggondosabb ápolás daczára a diphteritis áldozata lett, a mi annál feltünőbb, mert a veszélyes kór főiskolánk egyetlen egy más növendékén sem mutatkozott. E mindnyájunk által mélyen fájlalt nagy reményü ifju emlékére özv. mlgs Gálfalvi Imréné Sala Károlina uraszszony 500

frtos alapítványt tett úgy hogy ennek kamatja mindig egy I. gymn. oszt. szegény de jó tanuló és jó magaviseletű funak adassék, s ez alapítvány már a nyári vizsgálatkor életbe is lépett. A Gálfalvi nevet már a mult század első felében, a legterhesebb üldözések napjaiban Gergely és János nagyszerű segedelmezéseikkel — a Sala nevet a 3 Mihály és Elek buzgó áldozataikkal örökre halhatatlanná tették főiskolánk történetében. A most tett nagy lelkü alapítvány is csak fokozza eme nevek iránti hálás érzelmeinket. Vajha ne ily fájdalmas emlékü esemény füződnek hozzá! Evel kapcsolatban fel kell említenem azt is, hogy főiskolánk egykori jeles növendéke: Müller Jenő 4 éves orvosnövendék, mindnyájunk fájdalmára május 31-én véget vetvén életének, ritka gazdag növény-gyűjteményét főiskolánknak hagyományozta. Érzékeny csapás érte főiskolánknak különösen szegény sorsu tanulóit Simén Domokos tanár társunk nejének Ajtai B. Borbárának (volt Ürmösi Samuelnének) folyó évi július 4-én történt halálával, mint a ki eleitől fogva a szegény tanulók egyik legáldozatkészebb gyámolítója volt s évenként 1—2 tanulót élelmezett. Bár kevesen valának itt a szűnidő miatt a tanulók, önként megjelentek mindnyájan július 6-án a temetésre s szép harmóniás énekkel vettek búcsut nemes szívü jóltévőjökötől.

A kórház számára t. Vég Mihály és Antal Mihály urak a télen ajándékoztak egy öl fát.

A kórház telkét az E. K. Tanács a jelen év tavaszán egy a Szamos árka mellett kurta szappanutcza végén levő szép nagy három utczára nyíló telekért elcserélvén, máj. 1-én a kórházi helyiséget az új tulajdonosnak átadtuk. Egy terhesebb beteget aztán a városi kórházban helyeztünk el, nem levén az újon szerzett telken épület. Azonban az új kórház már anynyira felépült, hogy idei szeptemberre teljesen készen lesz. Az építést kölcsön vett pénzzel eszközli a K. Tanács, de reméljük akadnak egyes jóltevők, kik szivökre vevén ez intézet fontos voltát, önként járulnak segedelmökkel az adósság letörlesztéséhez. Dész. t. Pataki László ur az épülfélben levő kórházra 100 frtot o. é. már ajándékozott is. Beteg tanulóinkat a kórházban ez évben is Dr. Gálf Endre ur gyógyította; mellette a fenjáró betegek gyógyításában részt vettek Dr. Bartók István és Dr. Gyergyai Árpád aai. is, kik is fogadják hálás köszönetünket.

Jótéteményben ez évben is többen részesítették iskolánkat. Nevezetesen Petrichevich Horváth Borbára ó nagysága

szegény tanulók alkalom szerinti segélyezésére ajándékozott 10 frt o. é., melyvel 9 fiu számára könyvek és írószerek vétettek. B. Orbán Balázs ur, országos képviselő „Székely föld leírása“ című művéből ajándékozott 10 drbot, mely a nyári vizsgálatkor jutalmul osztatott ki. Dr. Brassai Sámuel felügyelő gondnok ur vásárolt egy Sydow-féle néma fali abroszt. T. Bartha Mózes ur már néhai aa. ajándékozott 6 drb természet után szinezett természetrajzi táblát magyarázó szöveggel együtt.

Ebédet adtak egy szegény fiúnak hetenként 1—1 nap: főtiszt. Ferencz Józsefné, Kovácsi Antalné, Kovács Jánosné, Z. Kis Elekné, Simén Domokosné. Szigethy Miklósné egynek ebédet adott mindennap, egynek pedig 2 nap. Egy másik szegény fiúnak Benczédi Gergelyné és Márton Sándorné 2—2 nap. Filep Istvánné egész kosztot adott egy fiúnak. A kolozsvári nőegylet egynek ruhavásárlásra ajándékozott 5 ftot o. é. Fogadják e helyen is hálás köszönetünket.

A Zsúki László alapítványból, temetési és legatioi díjakból (divisio) kiosztatott az egyenruhás diákok közt 100 frt 60 kr.

A legatiokból az illető legatusoknak volt ez évben 230 forint 68 kr. jövedelmük. Az alosztályu gyermekek 58 felosztályu közt voltak mint magán tanítványok kiosztva, kiknek a 10 hóból álló isk. év alatt összes jövedelmük ezen tanítványoktól tett 4285 frtot o. é. s e mellett teljes kosztot kapott 14; ebédet és vacsorát 4; csak ebédet 8.

A Bulyovszkyné Szilágyi Lilla alapítványából kitűzött 6 frt díjat elnyerte „Utoljára“ című költeményével mint az év folytatában irtak közt legjobbal: Gálfi Lajos VI. oszt.

A Kövendi Szász Gergelyné Incze Klára alapítványból kitűzött díjra egy munka sem adatván bé, ez a díj a jövő évre maradt.

A n. b. e. Fejér Márton által szépirásra tett alapítványból a 2 frtos tallért nyerte Hankó Domokos VI. — az 1 frtos tallért Ferencz Gyula IV. oszt. tanuló.

Hajós Béla tanár aa. a legszebb növénygyűjteményre 2 jutalmat tűzvéni ki a IV. oszt. számára: az 1 frtos tallért nyerte Ferencz Gyula; az 1 ezüst huszast Deutsch Manó.

A Paget Olivér alapítványból az angol nyelvben tett előhaladásért a 100 frtos első díjnak felét elnyerte Boros György, másik felét Barabás Ábel III. éves papnövendékek; az 50 frtos 2-ik

dij is egyenlően megosztott Német István és Deák József VII. oszt. közt; a 25 frt 3-ik díjat elnyerte Osváth Zoltán VII. oszt.

Év folytán kiadatott:

a.) A Collegium előtti kifi árulás jogáért kapott 20 forintból az igazgatóság 10 szegény fiut segélyezett, s e mellett az innen naponként kapott 3 kros cipót élvezte Kelemen Elek Kobátfalváról.

b.) A K o n c z J á n o s alapítványból 24 ifjunak 2 frt 50 kr. havi részletekben kiadatott 600 frt o. é. Ebből részesültek: Kanyaró Ferencz Tordáról; Domokos Árpád Nyomátról; Siménfalvi Árpád és Székely János *) F. Rákosról; Nagy Mózes Kökösről; Máté György Böződről; Nagy Gergely és Bota József Szabédról; Hankó Domokos és Györfi István Ravából; Pap László és Benczédi János Bencédből; Kerekes József Toroczkóról; Molnár István Dombórról; Boros Sándor Tordátfalváról; Orbok Ferencz és Jakab Jenő Turból; Kriza Ferencz N. Ajtáról; Bakó Lázár és Pál András Bölönből; Ajtai János Kolozsvárról; Móricz György Toroczkó-Szentgyörgyről; Gelei Vilmos és Veres Vincze Árkosról; Ürmösi Sándor H. Karácsonfalváról; Barra Mózes * Almásról; Szigeti István * Szurdukról; Gyöngyösi Ferencz * Kálnokról; Kovács Miklós * Ujszékelyről.

Ugyan a Konecz János alapítványból naponként ebédet kaptak: Demeter Lőrincz Zsákodról; Gábor Albert Dersből; és Bedőházi Sándor S. Árkosról.

c.) A K o n c z J u l i á n n a Mártonfi Gergelyné alapítványa is ez évben életbe lépven, ebből 50—50 frtban részesült: Gál Miklós II. éves papnövendék Kövendről; Vaska Béla I. éves pn. S. Szentkirályról és Gálfi Lajos VI. oszt. N. Solymosról.

Ez alapítvány a téli és nyári vizsgálatkor adatik ki.

d.) A F e j é r Ö d ö n alapítványból kiadatott 50 frt, melyből részesült havonként 2 frt 50 krban: Ürmösi Kálmán Verespatakról; Osváth Gergely Böződről.

e.) Az Á r k o s i L a j o s 50 frtos alapítványból 2 frt 50 krt kapott havonként: Nagy Károly Názánfalváról, Darkó Lajos Kolozsról.

f.) A K e l e m e n B e n i á m i n alapítványból naponként kapott 1—1 cipót: Nagy Sándor Kobátfalváról; Vári Dénes Szentmiklósról; Tót István Toroczkóról.

A * jelöltek évközben másokkal cseréltettek ki.

g.) Állami ösztöndíjat fejenként 60 frtot két részletben Osváth Zoltán Bözödről; Deák Ákos Bordosról; Csegezi Gyula Bágyonból; Kovács Miklós Ujszékelyről.

h.) Ö z v. G á l f a l v i I m r é n é szül. Sala Károlina uraszszony által az 1877 jan. 16-án diphteritisben elhalt Káli Nagy Sándor I. gymn. oszt. nagy reményü ifju emlékére tett alapítványból a nyári vizsgálatkor kapott 12 frt 50 krt: Osváth Árpád I. gymn. tanuló Bözödről. Ez alapítvány is havonkénti részletekben fog jö-sept. kezdve egy I. gymn. oszt. szegény, de jó tanuló és jó magaviseletü tanulóknak kiadatni.

i.) Az isk. díjak egy vagy több neme fizetése alól felmentett 58 tanulóknak elengedettett 218 frt 60 kr.

Ha mind összeszámítjuk azon javadalmakat, melyeket a fennebbiek szerint az ifjuság a kosztón kívül kapott, azok értéke 6406 frt 75 krra megy o. é., oly öszszegre, melyből kitünik, hogy egy munkás, szorgalmas, jó magaviseletü felosztályu tanuló, kevés szülői segély mellett könnyven folytathatja tanulását.

A jövő tanév mint eddig sept. 1-én kezdődik s az első két napon történnek a beiratások.

Benczédi Gergely,
ig. tanár.

2. Tordai középtanodánkról.

A tordai unitárius középtanodában az 187⁶/₇-ik tanév szeptember 1-én kezdődött. Az intézetnek szabályszerű ünnepélyes megnyitása közbejött akadályok miatt ez évben elmaradt; de ezt pótlólag szeptember 4-kén reggeli könyörgés alkalmával az igazgatótanár az ifjusághoz beszédet tartott, melyben őket kötelességeik hű és pontos teljesítésére intette.

Az intézetnek létszáma ez évben sem apadott, sőt a gymn. osztályokban tetemesen gyarapodott.

Felvétetett öszszesen 188 tanuló. Ezek közül az öt gymn. osztályban tanult 99, a négy elemi osztályban 74 tanuló. Osztály nélküli tanuló volt 12. — Évközben eltávozott az intézetből 8 tanuló; kettőt pedig az igazgatóság csendesesen eltávolított.

Nemzetiség szerint: magyar 163; román 22; német 2; izraelita 1. — Vallás szerint: unitárius 72; ev. ref. 47; róm. kath. 31; gör. kath. 16; gör. keleti 7; lutheranus 4; mózes vallásu 1.

Tanított az intézetben 4 rendes tanár; 1 segédtanár; 3 osztálytanító; 1 írás és rajz- és egy énektanító. Működött tehát ez évben a tanintézetben 10 tanító. A tornászatot az egész ifjuságnak Lukács Gábor írás- és rajztanító tanította; a műéneket pedig legnagyobb elismerésre méltó buzgósággal és meglepő eredménnyel tanította Iszlai Márton osztálytanító — minden díj nélkül.

A közvizsgálatok január és június hónapok végső napjain tartottak meg igen szép számu közönség jelenlétében. A város igen előkelő és befolyásos tagjait volt szerencsénk üdvözölhetni intézetünkben a vizsgák alkalmával; s különösen a tornából és műénekből tartott vizsgákon oly nagy számu közönség vett részt, hogy akármely hangversenynek díszére válhatott volna.

Mindezeket azért említettem meg, mert nyilvános bizonyosságai a közérdekeltségnek, melylyel városunk érdemes közönsége intézetünk iránt viseltetik. Vajha a jó példa kihatna a vidékre is, melynek szellemi emelkedésére ez intézet mindig oly fontos tényező volt!

Az igazgatóság az iskolai könyvtár javára jun. 10-én egy zártkörű táncvizalmat rendezett a nagy berekben, a mely — daczára a kedvezőtlen időjárásnak — 76 frt 86 krt jövedelmezett.

A könyvtár ez évben tetemes gyarapodást nyert az által, hogy az igazgatóság a természettudományi társulat könyvkiadó vállalatának eddigi kiadványait, és a magyar t. akadémia könyvkiadó vállalatának első és második osztályu kiadványait mind meghozatta, s ezekre jövőre is előfizetett.

Tek. Moldován Gergely kir. tanfelügyelő ur 60 drb könyvet ajándékozott a könyvtár részére, melyeknek egy része az ifjusági könyvtárban helyzetetett el.

Ugyancsak a könyvtár részére megrendeltettek a következő lapok és folyóiratok: Prot. egyh. és isk. lap; Család és iskola; Magyar tanügy, az országos középtanodai tanárgylet közlönye.

Az ifusági könyvtár részére 58 frt értékü különböző nemü ifjusági olvasmány rendeltetett meg. Az ifjusági olvasó egyesület részére pedig a következő lapok jöttek: Magyarország s a nagyvilág; Képes néplap; Hasznos mulattató. Ez egylettel összekötetésben levő önképzőkörben az ifjuság szépirodalmi munkálkodásban és versszavalásban gyakorolta magát.

A természettani szertár részére egy Rhumkorf-féle szikraindító egy centim. hoszszu szikrával és két Bunsenféle elem vásároltatott.

Az iskolai régiségtár részére t. Fülöp Elek mihályfalvi birtokos ur, a régészetnek egy fáradhatatlan és sok ismerettel bíró művelője, a következő izen érdekes tárgyakat ajándékozta :

1.) Egy Eocen korszakbeli szarvasnak a szarvát, a koponya-csontnak hozzátört jelentékeny darabjával. 2.) Egy második fúrású kőcsákányt, melynek kiváló érdeket kölcsönöz az, hogy a fúrása félbenhagyatott és a fúrás alján látható köldökből a fúró alakját is biztosan meg lehet határozni. 3.) Egy kővező szilankot (nyílhegy); 4.) egy kőkori ékszert (gyöngynem); 5.) többféle kőkori edénydarabot; 6.); egy kőcsákányt; 7.) egy kővésőt; 8.) két kelyhet (bronzkori tárgyak); 9.) egy bronzkori varróút. E tárgyak magyarázó jegyzetekkel vannak kísérve, melyekben azoknak lelhelyeik és más rájuk vonatkozó nevezetes adatok vannak feljegyezve.

Ezen felül ajándékozó urnak még azon nagy becsü ígérését is birjuk, hogy jövőben szintén érdekes tárgyakkal fogja gazdagítani intézetünk régiségtárát, a mely eddig inkább csak római korbéli tárgyakkal volt birtokában. Vajha az Isten megsziporitná számát az ily lelkes és buzgó honfiaknak, a kik nem tekintve fáradságot és anyagi áldozatokat, s még közelismerésre sem számítva, egyedül csak az ügy iránti szeretetből egyengetik a tudomány ösvényét. — Fogadja e helyen is az intézet nevében forró köszönetünk.

Az áldott emlékü Koncz János aa. alapítványából, mely ez évben lépett életbe iskolánkban, a következő tanulók részesültek havonként 2—2 frt segélyben: 1.) Iszlai Gábor Szt. Gericzéről; 2.) Sipos József Tordáról; 3.) Bencze Sándor Mész Köről; 4.) Gál-falvi János N. Kadácsból; 5.) Pálfi Gyula Várfalváról; 6.) Péter József Arkosról; 7.) László Zsigmond Jánosfalváról; 8.) Pálfi László Sinfalváról; 9.) Költő András S. Kőrispatakról; 10.) Csegezi Pál Várfalváról.

Ezen kívül az igazgatóság még több szegény sorsu tanulónak elengedte az iskolai tartozások fizetését.

A nyári közvizsga alkalmával következő díjak osztattak ki:

1.) Néhai b. e. Fekete Márton aa. alapítványából a szép- és helyesírás jutalmául ez évre eső 1 frtos tallér ösztöndíjt Pálfi Gyula III. gymn. oszt. tanuló nyerte el.

2.) Nagyságos báró Kemény György ur ő mlsga a IV-ik és V-ik gymn. oszt. tanulók magyar nyelvtani dolgozataira, még az isk. év elején két osztr. arany pályadíjt tűzött volt ki. Az egyik aranyat Borbély György V-ik oszt., a másikat Györfi József IV-ik oszt. tanuló nyerte el.

3.) Tek. Osztián, Kristóf ur a IV-ik és V-ik gymn. oszt. tanulók részére négy drb 1 frtos tallért tűzött ki oly meghatározással, hogy azokkal az algebrában és mértanban legtöbb előmenetelt tanusított ifjak jutalmaztassanak. Az igazgatóság e díjakkal Molnos Kálmán és Osztián Gyula IV. oszt., Kövendi Dénes és Csegezi Károly V. oszt. tanulókat jutalmazta meg.

4.) Tek. Osztián Gergely ur egy 1 ftos tallért tűzött ki pályadíjúl azon tanuló ifju részére, a ki a műénekből legnagyobb előhaladást tanusit. Az igazgatóság e díjat Fekete Mihály 3-ik elemi oszt. tanulónak ítélte.

5.) Egy magát megnevezni nem akaró tanügybarát egy 1 frtos tallér pályadíjt tűzött ki a tornászatban tett előhaladásért. Az igazgatóság e díjjal Veres Ferencz II-ik gymn. oszt. tanulót jutalmazta meg.

6.) Tek. Veres Dénes isk. gondnok aa. 500 frt alapítványának kamataiból az igazgatóság a következő tanuló ifjakat részesítette 1—1 ftos jutalomban:

a.) Veres Sándor és Nagy Boldizsár IV. gymn. oszt. tanulókat nagy gonddal összeállított növénygyűjteményeikért.

b.) Székely Mózes V. oszt. tanulót szép ásványgyűjteményeért.

c.) Durug Ferencz III. oszt. gymn. oszt. tanulót a rajzban tett előhaladásáért.

e.) Sipos József II. gymn. oszt. tanulót német nyelvtani dolgozataiért.

f.) Csipkés Benedek I. gymn. oszt. tanulót magyar nyelvtani dolgozataiért.

g.) Pap Samu 3-ik elemi oszt. tanulót kitünő szavallatáért.

h.) Borbély György V. gymn. oszt. és Abt Ernő I. gymn. oszt. tanulókat a tornászatban tett kitünő előhaladásaikért.

A Konecz János-féle alapítványra a pályázatok a jövő isk. évben újra meguyilnak. Egész tisztelettel szölitom fel lelkész atyámfiait, hogy ezt a szegény sorsu szülőkkel, kik gyermekeiket taníttatni ohajtják, tudassák.

A folyamodványok szegénységi bizonyítvánnyal és keresztlevéllel ellátva szept. 1-ig az igazgatósághoz mulhatlanul beküldendők.

A jövő iskolai év szeptember 1-én kezdődik. A beiratáskor tartozik mindenki az egész évi iskolai tartozásokat kifizetni.

Torda, 1877 jul. 4-én

Pálfi Károly,
igazgató.

3. Székely-Kereszturi középtanodánkról.

Székely-kereszturi középtanodánkban az 187⁶/₇-iki iskolai tanév szept. 4-én 7 órakor az egész tanári kar jelenlétében ünnepélyesen megnyitott.

Felvétetett összesen 132 tanuló. Ezek közül az 5 gymnasialis osztályban tanult 99, a három elemi osztályban 32. Osztály nélkül való kezdő volt 1. Az öt gymn. osztályban rendes volt 38, 1 pedig rendkívüli, a ki a görög és latin nyelveket kivéve, szintén minden egyéb tantárgyat hallgatott s abból vizsgázott is. — Évközben eltávozott 12, az 5 gymn. osztályban és az elemiekben vizsgázott év végén 118, vizsgát nem állott 2.

Nemzetiség szerint:	magyar volt	126	} 132.
"	" szász "	2	
"	" román "	4	
Vallás szerint:	unitárius	97	} 132.
"	" ev. ref. "	28	
"	" r. kath. "	2	
"	" gör. kel. "	4	
"	" ágost. h.v. "	1	

Tanított az intézetben 4 rendes tanár, 3 köztanító, 1 rajz, 1 műének, 1 vallásos ének és orgonatanító; összesen működött az isk. évben az intézetben 10 tanerő. Ezen kívül Péter János köztanító a rendes tantárgyakon kívül az egész ifjuságnak tanította a testgyakorlatot.

A tanulók egészségét illetőleg az egész tanév szerencsésnek mondható, mert semminemű veszélyes betegség, sem halál nem fordult elő, noha köztudomás szerint székely földi intézeteink nagyrésztét meglátogatta a-roncsoló toroklob.

A téli közvizsgálat január 29-én kezdődött s febr. 2-án végződött; a nyári közvizsgálat június 26, 27, 28, 29, 30-ik napjain folyt le. A téli közvizsgálat nem mondható nagyon népesnek, de annál látogatottabb volt a szülők és tanúgybarátok részéről a nyári, Ugyanis a mlgs és főtisztelendő E. K. Tanács újabb intézkedése folytán a vidéki szokásos vizsgáló bizottság is négy új taggal szaporítottván, nem jutunk többé azon helyzetbe, hogy ha a tisztelendő esperes és köri jegyző urak akadályozva vannak itt megjelenhetni, magunkra legyünk hagyatva vizsgáinkkal! Ugyanazért teljes megelégedéssel üdvözlöm az E. K. Tanács ez újabb intézkedését!

A nyári közvizsgálatra vizsgáló biztosnak az E. K. Tanács a maga kebeléből Hajós Béla tanár aát küldötte le, a ki a vizsgát megelőző napon ide megérkezvén, itt maradt a teljes bevégezésig, s kitartó dicséretes buzgósággal és szakértelemmel vezette vizsgáinkat, s kedvelt egyénisége és terjedt körü ismeretsége által azt eszközölte, hogy vizsgánk díszesen folyt le. Fogadja érte az igazgatóság legőszintébb köszönetét!

Ez iskolai évben angol hitrokoninktól, Fretwell János buzgósága folytán, újból kapott intézetünk 50 font sterlinget, azaz 600 o. é. forintot, melynek egy részéből az intézet udvarán egy teljesen felszerelt tornahelyiség rendeztetett bé s fog átadatni a közhasználatnak; a más részéből a nagy könyvtár helyisége láttatott el vasrácozattal, polczokkal és butorokkal, a harmadik része a terménytár berendezésére főg fordittatni.

(Az iskolai nagy könyvtár állását, gyarapodását lásd a Ker. Magvető XII. évfolyam 2-ik fűzet 75—90-ik lapjain).

A téli közvizsgálat alkalmával következő jutalmak osztattak ki:

a.) Az **Augusztinovic**s Sámuel aa. által tett alapítvány 42 frt kamatja 12 tanuló közt. Ebből részesültek: Tana Sámuel, Pál Ferencz, Nagy Árpád, Máthé Lajos, Ürmösi Sándor, Bomhér Sándor, Péterfi Lőrincz, Török Sándor, Simó Zsigmond, Buksa Miklós, Kálmán Dénes, Veres Ferencz, fejenként 3 frt 50 kr. — Összesen 12-en.

b.) **Mártonfi Gergelyné Koncz Juliánna**-féle alapból: 20—20 frtot nyertek: Kis Mózes, Ferenczi Géza, mint a Koncz családból valók, Rafaj András pedig mint nagyon szegény fiu.

A nyári közvizsgálat alkalmával jutalmat nyertek:

c.) Az **Ágoston** alapból: Pál Miklós 10 frtot. Péter János 5 frt. Marosi Ferencz 5 frt. Koncsag Victor 5 frt. Török Sándor 5 frt. Simó Zsigmond 10 frt. Gyarmati Zsigmond 5 frt. Bomhér Sándor 5 frt. Csifó Salamon 5 frt. Tana Sámuel 4 frt. Gábos Dénes 10 frt. Dézsi Mihály 5 frt. Téglás Lajos 5 frt. Péterfi Lőrincz 5 frt.

d.) A **bárá Orbán Balázs**-féle alapítványból: Nagy Sándor 10 frt. Ürmösi Sándor 10 frt. Varga Árpád 10 frt. Pál Ferencz 10 frt. Sebesi Sámuel 10 frt.

e.) A **Daraghi Mihály**-féle alapítványból: Gálfi Dénes V-ik gymn. oszt. 6 frtot.

f.) A **Fejér Márton**-féle alapból az 1 frtos ezüst tallért a szép írásért elnyerte Pataktalvi József.

g.) Rafaj Károly és Árkosi Dénes aai. ez évben is ajándékoztak több kötet Keresztény Magvetőt s ebből nyertek: bordosi Deák Lajos, Máté Lajos, Vajda Béla, Gvidó Béla, Kálmán Dénes.

h.) A Mártonfiné Koncz Juliánna-féle alapból, a második részletből nyertek 20—20 frtot fejenként a következők: Orbók Béla és Orbók Lajos mint legközelebbi rokonok, és Péterfi Lajos mint szegény tanuló.

i.) A Bedő Sándorné Bereczki Mária-féle, alapból most is mint az ezelőtti években a 3 köztanító pótlék czimen részesült 14 frt 62 kr. segedelemben.

A mint láthatni, intézetünk kicsiny voltához képest a tanulók segedelmezésében nincs hiány! Vajha ez a tudat, s a népnevelés szent érdeke lelkesítőleg hatna minden székely szülőre! Adja Isten, hogy ugy légyen!

Sz. Keresztur, 1877. július 16-án.

László József,
ig. tanár.

AZ UNITÁRIUSOK KÖNYVNYOMDÁI ÉS AZOK KIADVÁNYAI.

II.

2. §. A gyula-fejérvári nyomda kiadványai 1567-ben.

1. Dávid Ferencz. Az Jesus Kristusról és az ő igaz Istenségéről

Igy adja e könyv czimét röviden Kénosi „Bibliotheca Scriptorum Transylvano-Unitariorum“ czimű művében, a ki e ritka becsü, de ma már végkép elveszett műnek egy csonka példányát még látta. Kénosi-Uzoni szerint e művet Dávid Ferencz írta, s 23 iven 4-rétben 1567-ben jelent meg Gyula-Fehérváron. Bizonyítják ezt a 2-ik fejezet következő szavai: Most van annak ötven esztendeje, hogy Luther Márton felkezdé bontogatni a Kristus koporsojit. Mert Kristus születése után 1517 Esztendőben kezdé Luther ezek ellen támadni, melynek mostan ötven Esztendeje van, kit hogyha hozzá vetendesz az 1517 Esztendőhöz, tészen 1567 Esztendőt, kiben mostan vagyunk, stb. A fejezet végén oda veti: Helvétiában Berna nevü városban Ezen mostani 1567 Esztendőben, megölettetéek Gentilis Bálint, ki Olasz nemzet vala.

A könyv négy fejezetre oszlik.

I. Az első fejezet bévezetés. Ebben egyuttal fejtegeti a szent háromság fejlődését, vizsgálat alá veszi annak követőit és azokat a vértanukat, a kik e tan el nem ismeréséért szenvedtek. E fejezet megvan latinul a „De Falsa et Vera“ stb. c. mű 1. k. 2. 3. fejezeteiben.

II. A második fejezetben „megmutattatik miképpen a Kristus az Végéről az Eleire menvén, ez „mostani időben építi fel az ő anyaszentegyházát“. Érdekesen rajzolja e fejezetben azokat a phasisokat, a me-

lyeken Dávid és hívei a catholicismustól az unitárismusig átmentek. „Az Ur Isten“ — írja Dávid — „minket ez mostani időben lassan lassan az Gyenge dolgokról az vastagságra, az kicsinekről nagyobbakra, az Végéről az Eleire hoz. Mert először Luther és Filep Melanchton Irását adta mű néktünk, melyek csak az „Bűnnek Bocsánattya ellen valo praktikát rontották meg. Es ezeket meg tanulván, ugy ragaszkodánk osztán az Saxoniabéli Tanitokhoz. Ennekutánna nem sok üdő mulva, az Csehekhez hajlánc. De nem az Tudománynak tisztaságában; hanem csak az Anyaszentegyháznak igazgatásában. Hogy pedig ennekutánna az Helvétia bélieknek Irásokat kezdők olvasni, kik mind az Saxoniabelieknek, s mind a Cseheknek Tévelygéseket kárhoytattyák vala: látván azoknak tisztább Tudománykot. Mü is öszve társalkodánk vélek. De mostan immár Más Hadnagyokat Más Vezéreket adott münékünk az mü kegyelmes Atyánk, kik az mélyebb Tévelygést törlik el, Megtisztítván az Egy Atya Istenről, az Jésus Kristusrol, és az igaz Apostoli keresztségről valo Tudományt. Nem szűnik azért addig meg ő szent Felsége, miglen telyességgel kiviszzen minköt mindenféle zürzavarbol, hogy . . . csak ő néki szolgáljunk, Es megmosogatván magunkot az igaz keresztséggel, tsak az Jésus Kristusnak „szenteltessünk“.

Ezután egy futó de időrendi pillantást vet az uri vacsorának és a keresztségnek a reformátio korában való fejlődésére, s a többek közt ezeket mondja:

„1550 Esztendőben az Misének Regulája minden Római Ceremoniákkal és a kenyérnek felemelésével, megrontaték.

„1553 Esztendőben: Az oltárok, Fa képek, és némely ékeségek letétetének. De az maradékja helyben marada.

„1555. Esztendőben Letéteték a Christus Testének, a kenyérben való jelenvölta, Es az Üdvességnek a szentségekhez Hű nélkül valo kötelezése. Azonképpen, mind az Sűgó Gyonás, s mindaz Betegeknek gyóntatása.

„1559 Esztendőben, az Miképpen az Térd hajtás ki rekeszteték, az fenn állással, azonképpen az fennállás: az Leüléssel; Es közönséges kenyér hozattaték bé, meg rontván az Misének minden praktikáit. Ilyen Rendel tisztittaték meg azért, az Ur vacsorája.

„Az Keresztségnek is megtisztulása ilyenképpen építettett.

„1550 Esztendőben, az keresztségbeli kenet, nyál, Só, Gyer-
„tya, elromla. De az többi mind meg marada.

„1553 Esztendőben, az Keresztségbeli Babonaságok, Ördög
„üzések, Kereszt hányások megromlának, melyek még mostan is
„vadnak a Szászoknál.

„1556 Esztb. Megromla, az Bábák, Dajkák és Paraszt népek
„által való keresztelés, melyet Stancarus megtarta, az Helvétiku-
„soknak Ellenek.

„1559. Esztb. az Komóság kárhoztattaték a Laskó Jánostól,
„melyet még mostan is az Anyaszentegyházban megtartnak nagy
„sok helyen. Azonképpen az kis gyermekektől való kérdezkedés
„is. Igy jutottunk azért az Ur vacsorájának és az Keresztségnek
igaz Ertelmére“, stb.

Kevéssel alább ugyan e fejezetben így szól a szerző: „El kell
pusztulni az sokféle Hítnek Vallásinak. Hogy csak az Egy Apos-
„toli Credo maradjon meg, és hogy mű is az Apostolokkal egy
„tudományban légyünk, mert még mű ez Ideig Semmi egyéb Hütnek
„vallását bé nem hattuk menni az Mű Catechismusunkban Mely-
„ben az igaz Tudománynak Summája tanittatik, hanem csak az
„Credót“ stb.

III. A h a r m a d i k fejezet Ján. 17, 3, eme fontos kifejezé-
sének: „Ez az örök élet hogy meg esmerjenek tégedet
„csak egyedül igaz Istennek, és a kit elküldöttél a
Jésus Christust. Magyarázattya, az közönséges Egyenlő
„Értelmű Tanitoknak Erdély Országában vallásoknak bizonyosságára
„és erősítésére, az Egy Atya Istenről, és az ő Fiáról a Jesus
„Kristusrol, és Ezeknek az ő Szent Lelkéről“.

Egyuttal adja is a fennebbi czimben érintett hitvallást, a
mely megvan latinul a „Refutatio Scripti Petri Melii, quo nomine
Synodi Debrecinae docet“ stb, c. munkában. E hitvallás után há-
rom prédikációt ad: 1. az Atya Istenről, 2. az Jésus Kristusról,
és 3. az Szent Lélekről. E három prédikáció is meg van latinul a
„De Falsa et Vera“ stb. mű 2. k. 5 fejezetében.

IV. A n e g y e d i k és „Utolso Resze Tanács adás, Miképpen
„az Hiv keresztény, Enyi sok vélekedésekből meg szabadulván, az
„igaz Ertelemben meg maradhasson és Üdvességének utában bát-
„ran járhasson“.

Mintán e fejezetben roszalását fejezi ki szerző a zsinatok
végzései és az egyh. atyák munkái felett, azt ajánlja, hogy csupán

a szent íráshoz ragaszkodjanak. Továbbá: „Az Hivek munkálkodjanak abban, hogy „Hiv Pásztorok legyen, ki mind Tudományában, mind kegyes Életében próbált legyen, kit szorgalmatosan, és „kivánsággal hallgassanak, az kit ez jelekről megismerhetni: Előszőr. Valamit mond és tanitt, hogy ha azt Istennek nyilván való Igéjével megbizonyította, Es hogy ha mind tanítása, az Hitnek „ágazattya szerént vagyou, avagy nem. Ha pedig az Embereknek „közönséges Vélekedésekhez ragaszkodott, Es igaz itélet nélkül valómit talál az Magyarázóknál, mindeneket bé vészen, Sem igaz „fundamentuma nintsen, sem a Bibliának Írásit nem tudja; Azért „ha valaki szoll, szolya az Istennek Beszédét. 2-dszor. Megkell „látni, miképpen rendelte az ő Maga életét, és az ő Házában való „két. Mert miképpen igazgathatta az Istennek Egyházát, ki az ő „maga Házánépére gondot nem visel. Utolszor. Megkivántatik „hogy minden egyéb homályos Disputatiokat hátra vetvén, Hittünket, jó Cselekedetinkel meg mutassuk. Es az Hit oly legyen, „mely szeretetnek általa cselekedjék“.

Végül szerző elleneinek amaz állítását czáfolja meg, mely szerint az ó testamentumban megjelent angyalok Krisztus lett volna.

2.) **Dávid Ferencz papsága.** De Falsa | et vera unius | Dei Patris, Filii et | Spiritus Sancti cogniti-|one, Libri duo. | Authoribus ministris Ecclesiarum consentienti-|um in Sarmatia, et Transylvania. | 1 Thessalonicensium 5. | Omnia probate, quod bonum est, tenete. | Albae Juliae (Évsz. sem az 1-ő, sem a 2-ik könyv czimlapján nincs, de 1567-ben nyomtatott).

A könyv 4-rét alaku. Az 1-ő könyv ()₁ — ()₂ és A₁ — N₄; a 2-ik könyv (?)₁ — (?)₂ és AA₁ — LL₃-ig terjed. Tudtomra a kolozsvári ev. ref. főtanoda példányán kívül minden példányból hiányzik az 1-ő könyvből az E₃ — F₄ terjedő 6 levél. E leveleket I. Rákóczy György fejedelem tépette ki az 1638-ki deési országgyűlés után, az azokon levő és a szent háromságot ábrázoló képek miatt.

A mű kiváló szakismerettel, az egyházi atyák munkáinak, a 16-ik száz irói nézeteinek és viszonyainak, valamint a bibliának alapos ismeretével van írva. A czim után ítélve a művet, a lengyelhoni és erdélyi unitárius papok készítették. De úgy látszik, hogy mielőtt ők evel a nyilvánosság terére léptek volna, több ideig dolgoztak rajta. S csak miután készen volt és az egyes dolgozók műveit egymással össszhangzásba hozták, bocsátották sajtó alá, még

pedig a mint látszik még a Hoffhalter életében. A mint Csázmái István gyula-fehérvári prédikátornak Thordai Sándor András irására adott felelete előszavának következő szavaiból: „Thordai Sándor András Deuai Plebanos: E napokban valami irasat boczatotta ki, melyben erőssen karhoztat engemet, hogy en az Antichristus kepeit, Mellyekkel az ő hamis tudomaniat, à szegin egygyügyü kössegek szíuebe be hintette, ki niomtattam: es úgy mint baluan czinalonak ityl. Erre az hamis vadalasra nem szükseg ennek megfelelnem: gyösze elvarni czac, meg lattia bizom az Istenben, ha e kepekne ki niomtatasauaal rontottam a baluant vagy építötöm“, kitűnik, Csázmái volt megbizva a munka nyomtatásának felügyeletével. Ő készíttette a képeket is, a melyek tisztasága és correctsége az akkori nyomdának becsületére válik.

Ajánlva van: „Serenissimo ac pietate Clarissimo Principi D. D. Joanni Secundo Electo Regi Vngariae, Dalmatiae, Croatiae, etc. Ministri Ecclesiarum consentientium Gratiam et pacem precantur“. Aláírva: „Albae Juliae 7. Augusti 1567. Dei Ministri, qui supra M. V. S. obsequentissimi“.

Az egész mű két könyvre oszlik. Mindenik könyvnek külön czimlapja van. Ezek hátlapján van az egyes könyvek tartalma is. Az első könyvnek két előbeszéde van az olvasóhoz, a másodíknak csak egy. Az első könyv első előszava *Ad lectorem a következő:*

- „Nil fucata iuuant quicquid sub imagine falsa
- „Extitit, in lucem tempora docta trahunt.
- „Ignis succensus, stipulas consummet inanes,
- „Nulla Dei cursum, vis cohibere potest.
- „Qui sapit exspectat, verbi mysteria scrutans,
- „Judicio praeceps multa pericla subit“.

I. Az első könyv előtt a közös czim áll és kilencz fejezetre oszlik:

Caput primum: Praemonitiones Christi et Apostolorum de abolendo vero Christo per Antichristum.

Secundum. Quo nam pacto Antichristus Dei Ecclesiam et verbi diuini simplicitatem corruerit.

Tertium. De origine et progressu Triadis, deque initio Sophisticis et variis reclamatoribus.

Quartum. De horrendis simulachris Deum Trinum et unum adumbrantibus.

Quintum. Quid summatim doceant Sophistae, et quos fidei articulos proponant.

Sextum. Compendium librorum Augustini de Trinitate.

Septimum. Qam varii sint et inconstantes interpretes et scripturas detorqueant ex Erasmo Roterodamo.

Octauum. De vocibus et phrasibus portentosis, quibus vti coguntur Tritoitae.

Nonum. De exoticis et ridiculis Sophistarum vocibus.

II. A második könyvnek a következő külön czime van:

De vera v[er]it[ate] Dei Patris, vni[us] Domini nostri Jesu | Christi, quem misit, filii, et amborum Spi[ri]tu cognitione. | Liber secundus. | Romanorum 2. | Iis verò, qui sunt contentiosi, et veritati non | obtemperant, ventura est indignatio, et ira. | Albae Juliae.

E könyv 15 fejezetre oszlik:

Caput primum. Quomodo Christus suam restauret Ecclesiam.

Secundum. De discrimine Legis et Euangelii.

Tertium. De Logo.

Quartum. De uno Deo patre cum omnibus suis potentiis, et fidei brevis confessio.

Quintum. Prima confessionis explicatio.

Sextum. Secunda explicatio de vno Deo patre iuxta Patrum sententiam.

Septimum. Alia de filio Dei explicatio, quae nullum epitheton hominis Christi, filio illi aeterno competere posse, probat.

Octauum. Tertia de eodem filio explicatio contra Sophistarum incarnationem.

Nonum. Locorum ferme omnium explicatio, quibus abutuntur Sophistae Deum Trinum defendentes.

Decimum. Testimonia de aeterna filii generatione, quibus abutuntur Sophistae ad aeternum illum filium stabiliendum declaratio.

Vndecimum. Brevis explicatio in primum caput Joannis.

Duodecimum. Alia in primum caput Colossensium.

Tertiumdecimum. Alia in primum caput Hebraeorum.

Decimumquartum. Phrases aequipollentes de Christo.

Quintumdecimum. Voces et phrases ambiguae ex utroque testamento.

A könyv nyomása szép, tiszta. A kitépelt levelek hiányával ép példánya van az unitáriusok kolozsv. főisk. könyvtárában. Az én példányom kézirati, de a képek megvannak benne. **Simén Domokos.**

(Folyt. köv.)

EGYHÁZ-TÖRTÉNELMI ADATOK.

XXXIV.

Egy adat széplaki ekklezsiánk történetéhez.

KÖZLI SIMÉN DOMOKOS.

Széplak a jeles Horváth család ős fészke. Ugy látszik, hogy e család már az unitarismus hajnalán unitáriussá lett, s birtokán ekklezsiát alapított. Egyházi történet-íróink szerint Enyedi György püspökségében 1595-ben Ráczkövi Gáspár volt rendes lelkésze. Azóta e család hatalmas és buzgó támogatója volt említett ekklezsiánknak. Támogatta, védelmezte és gyarapította jó és bal sorsban egyaránt. A támogatásra pedig soha sem volt akkora szüksége, mint mikor a 17 száz végén és a mult száz elején az üldözések majdnem mindenünkből kifosztottak, s hiveink az egyház-történetben hallatlan áldozat-készséggel siettek a rajtunk ejtett sebek gyógyításához.

Az alább következő okirat a széplaki Horváth családnak ama nemes áldozat-készségéről tanuskodik, melylyel a széplaki ekklezsiánktól elfoglalt templom helyébe új templomot épített, s vala-mint az ekklezsiát, ugy a papságot adományokkal látja el.

Nos Franciscus Primus, Divina Favente Clementia, Austriae Imperator, Hungariae, Bohemiae etc. Rex Apostolicus, Archi-Dux Austriae, Dux Lotharingiae et Salisburgi, Magnus Princeps Transilvaniae, et Siculorum Comes etc.

Damus pro memoria per praesentes quibus expedit Universis et singulis, quod Nobis Die vigesima prima Mensis Februarij, Anni Currentis Millesimi Octingentesimi Noni, stante videlicet Termino Celebrationis et Cursus Judiciorum in Tabula nostra Regia in Transilvania, et partibus eidem reincorporatis Judiciaria, juxta Caesareo Regio Principalem, e Consensu Universorum Statuum et Ordinum Trium Nationum, antelati Principatus Nostri Transilvaniae, et Partium eidem reincorporatarum factam Ordinationem, per distin-

ctas Periodos Continuae, ac proxime a Dominica Invocavit usque ad Dominicam Judica, in Libera Regiaque Civitate Nostra Marus Wásárhely durante, ad quam utpote Tabulam Nostram Regiam Judiciariam, Causae Fidelium Nostrorum Regnicolarum Tranniae, et partium eidem reincorporatarum, e publica et approbata eorum Consuetudine, tam per formam brevium Judiciorum, quam etiam Longo Litis processu determinari et adjudicari solitae (exceptis Diaetalibus) Universae generaliter fuerant prorogatae, una cum Fidelibus Nostris nobis dilectis: Spectabili ac Magnifico Comite Gabriele Haller de Hallerkő, Consiliario Nostro Regio, ac praefatae Tabulae nostrae Regiae Judiciariae in Persona nostra Praeside; Magistrisque nostris Protonotariis ac Juratis eiusdem Tabulae nostrae Judiciariae Assessoribus, pro faciendo Causantibus Judicio moderativo, in saepius iterata Tabula nostra Regia Judiciaria, pro Tribunali sedentibus et Constitutis, facta primum prae Foribus Litigantium, uti moris est, et Consuetudinis receptae, legitima per Nobilem Valentinum Veress, praedictae Tabulae Nostrae Regiae in Trannia Judiciariae, Scribam ac Juratum Notarium proclamatione, Generosus Alexius Daniel Senior de Vargyas, tamquam Supremus Curator Ecclesiarum, et Scholarum in Magno Tranniae Principatu Unitariarum exhibuit et praesentavit Nobis Literas quasdam super suscepta per Dominos Petrityevith Horváth de Széplak, Obligatione Conservationis et sustentationis Templi ac Ecclesiae Unitariorum Széplakiensis, sub subscriptionibus, et sigillis Nicolai Senioris et Junioris, Balthasaris et Georgii singulorum Petrityevit Horváth de Széplak, Anno Millesimo Septingentesimo, Die Vigesima Septima Mensis Junij emanatas; Petens Nos debita cum Instantia humilime, quatenus Nos easdem transsumi, et transcribi, Praesentibusque Literis nostris patentibus verbo tenus inseri inscribique facientes, eidem pro futura Cautela necessarias, sub Sigillo nostro Judiciali et Authentico Trannico, extradari et emanari facere dignaremur; Quo audito, Fidelis Noster Generosus Nicolaus Petrityevit Horváth de Széplak, Tabulae nostrae Regiae in Trannia et Partibus eidem reincorporatis Judiciariae Actualis Assessor, tanquam praementionati Balthasaris Petrityevit Horváth Nepos, petiit paria earundem Litterarum supra specificatarum; quibus eidem de Jure Concessis; Litterarum earundem tenor et verbalis Continentia sequitur hunc in modum:

Az mi jó Istenünk segedelméből ő Felsége szent tiszteletére,

az ő áldott Fia az Ur Jézus által Templomot építvén, itt Széplakon, Küküllő Vármegyében, szükség ezeknek lenni.

Az mint édes Eleink, Bátyáink, néhai Petrityevith Horváth, Kozma és Ferencz uramék jóvallások és tettzések is volt, és usu is roboraltatott, az Széplaki Horváth rész jószág mindenféle dézmát a paraszt földekből, akár nyilas, akár írotvány földek légyenek azok, adja megirt Széplaki Unitárius Papnak bériben; hogyha azon paraszt földekben a Dnus Terrestrisek magoknak colalnak (tsak legyen Conscientiose) abból dézmát a Papnak ne adjanak, hanem (ut supra) a mely földeket a paraszt emberek colalnak, abból járjon mindenféle dézma az Unitarius Papnak.

Ha mi Nemes Földet a paraszt ház helyek után szakasztottak eddig eleink, vagy ezután is szakasztának maradéink, azok már paraszt földé lévén, azokból is tartozzanak kiadni a dézmát a parasztok.

A mely szántó és kaszálo földek szakasztattak eddig az Unitárius Papság ház helye után, ezután is azok a földek in perpetuum azon Papság ház hely után járjanak, melyek ezek: A Felső Forduloban egy szántóföld, a rét szélyben, melynek szomszédja az Ország Utja felől Ignát János, Nemzetes Désfalvi Simon Mihály uram Jobbágyának szántóföldre; a rét felől való szomszédja, Petrityevith Horváth Boldizsár ur szántó föld; Kaszálo hely ugyan a Felső Forduloban a Küküllőre menyen véggel, melynek szomszédja, Szent László felől Koncz István, Petrityevit Horváth Miklós Ur Jobbágyának Kaszálo réte; Széplak felől való szomszédja a Falu Közönséges Kaszálo réte. Az Also Forduloban vagyon egy szántó föld az also Telkenn aloll, melyet a Hederfájára menő Ország utya ketté szakaszt, melynek Hederfája felől való szomszédja, Tolán Mihály Petrityevith Horváth Miklos ur Jobbágyának szántó föld, Széplak felől való szomszédja Máylát János Petrityevith Horváth Boldizsár ur Jobbágyának szántó föld; Kaszálo az Also Forduloban a vizen túl való réten le a Küküllő mellett, melynek szomszédja edgyfelől a Küküllő, másfelől Petrityevit Horváth Boldizsár ur Nemes Kaszálo réte.

Az három részre való Udvari Birák fele dézmát tartozzanak adni a Papoknak.

Bora az három részről a Papnak járjon harmincz veder esztendőnként, az dézma boron kívül, az egészben övé legyen.

Minden Horvák részen való házas Jobbágy esztendő alatt egy-

egy szekér fát tartozzék az Unitárius Papnak vinni, quietantiát vévén rolla a Paptól.

Valamely Dézma hol jut, onnét vigye meg a szegénység, ne cserélye, berélye, ha ki ez ellen tselekedik, vagy buzáját s egyéb gabonáját eltitkolja, tizenkét Forint legyen a büntetése, melynek harmada az Unitárius Papé legyen, Két része a Széplaki Unitaria Ecclesiájé.

Valamely paraszt ember a Pap hire s engedelmé nélkül a buzáját dézmálatlan magának béviszi, három forintal büntetődjék, melynek is harmada az Unitárius Papé, két része a Széplaki Unitaria Ecclesiájé legyen; Az Pap is Kilencz Kalongya buzáját a szegény embernek, ha meg szorul, engedje bevinni, tsak a szegény ember is adja értésére a Papnak.

Hordásnak idején ha lehet egyszersmind hordják bé a dézmát; Asztag rakora, s fedésre a Papnak legyen gondja.

Ezen fizetésből, ha akar a Pap maga mellett Cántort, harangozot tartani, szabadságában ályon, de az Unitaria Ecclesia magát arra nem igéri.

Ha Maradékink Mestert akarnak tartani, lássák, mü pro tempore ígértünk volt a Mesternek buzát Gel. 30. a magunk majorságából, ez mellett Contentálja illendőképben a Mestert az, a ki nek Fiait tanította, fát ezen Mesternek minden két házas paraszt ember a Horváth részből egy szekérrel adjon.

Kit Isten távoztasson, ha itt Széplakon az mü Unitar. Religionk, vagy edgy, vagy más uton ugy megaprosodnak, változnak, hogy Papot nem tartanának vagy tarthatnának, annál inkább, ha az mü maradékink Apostataságra deficialnának, tehát in hoc rer. statu, a Küküllő vámegeyebeli Közelebb levő Unitar. Ecclesiából járjon ide a Pap, ha léssen, itt Széplakon vagy egy halgatója, s akkori Püspök az egész Synattal együtt disponáljon illendő fizetést az ide járandó Papnak az megirt dézmából, a több dézmát peniglen disponálják a legszükségesebb helyre Egyházi Szegények vagy Schola szükségére, a hová kívántatik, ugy hogy, az megirt Széplaki dézma az megirt Horváth részből soha semmi időben Prophanus usura ne fordittassék; remélvén Kegyelmes Koronás Királyunk Kegyelmes Protectioja alatt megmaradhat ezen mü dispositionk, mivel ő Felségétől megváltván pecuniaria solutione a dézmát, szabadok voltunk ez szent szükségre fordítani, maradékink is szabadok léssenek, sőt ehez is tartásák magokat, lelkekre kénszerittyük.

A székek ugy légyenek az Ujj Templomban, az mint Püspök Uramék disponálták, maradékink között is.

Az Templomban a modo imposterum major natu üljön nevezetesebb székben mind Férfiak, s mind Asszonyok részéről, hanem ha az Isten a közönséges állapottyoknál felyebb emelné valamelyiket, az ő szabados Uri dispositioja szerént, abban is kövesse az, az alázatosságot az Ur Christus parancsolattya szerént, az mennyiben követheti, a közönséges szertartásra nézve.

Az mű jovallásunkból, maradékink is, mint magunk, halott yok esvén, mig Koporsoban tészik az testet, az háznál légyen, Koporsoba tévén, ének szoval, harangozással kísérik a Templomba, s onnét temessék el, sokáig ott nem tartván, a botránkozásnak eltávoztatására, Koporsojokra czifraságot, Czimert ne rakjanak, ezüst szeptet ne csináltassanak, bakatsinnal vonják bé, ha megállapodott idejü halott yok léssen, edgy szoval mindenekben alázatosságot mutassanak.

Hasonloképpen a Keresztségek is Templomban peragaltassanak.

Karátson előtt egy hónapot arra forditunk több Possessor Atyáinkfiaival edgyütt, hogy az Unitár. Egyház számára kortsomárolhassanak.

Az Papság ház, Templom, Czinterem, Schola ház körül valo építést edgyütt peragaljanak, peragaltassanak Maradékink, ha edgy-mást szerető, edgy-mást értő Atyafiak léssnek, véghez vihetik, az Isten áldását is ugy remélhetik, különben, ha veszedekő Atyafiak léssnek, rajtok történik meg amaz szo: Concordia res parvae crescut, discordia maximae labuntur. Erre valo fő gondviselés mindenkor a nagyobb Atyafié légyen, gondviseletlenségéről az ő lelke ad számot.

Egyház fiat is tégyenek.

Mindezeknek praestálására, mű, kik mind eddig Isten jovaltából Testben és Lélekben Atyafiak vagyunk, Magunkot s Maradékinkat kötelezzük, sőt ha valamelyikünk, vagy magunk, vagy Maradékink ez Istenes dolgot violalni akarná, a többi meg ne engedjék, lelkek veszedelme alatt, annál inkább, ha valamelyik közüllök a mű szent Vallásunkat ez világi tekintetre nézve változtatná, és e szent dolgokban akadályoskodnék, elhittük, az Isten ítélete is reá szál, mű is azt akarjuk, hogy a mű világi Kereszményünkben részes ne légyen. Amen! Amen!

A Széplaki Unitaria Ecclesia belső javai eddig ezek: Edgy ezüst pohár, kívül belől aranyas, arra edgy ezüst aranyas tányér, edgy on tányér, Két On kanna, egy asztalra valo gyolcs abrosz, egy Keszkenyő, egy éneklő székre valo kendő, egy kis harang, Két ujj szőnyeg.

A Széplaki Unitaria Ecclesia a Papjaitól ezeket megkívánja:

A Széplaki Unitarius Pap jozan életű, jo példa ado, a tanításban, feddésben szorgalmatos légyen, hásártos, veszekedő, világot üző, ekére kezeit vető, usorás ne légyen, Contentus légyen a maga Salariumával, minthogy Contentus is lehet, ha az Isten áldását adja az határon, Költségit szabván a jövedelemhez, Köntese decenter légyen mind magának, mind feleségének.

Soha maradékink részeges Papot itt ne tartsanak, hanem olyant, a ki bátran megfeddhesse őket részegségekről s egyéb vétkekről is.

Köteles légyen irásba letenni mig Széplaki Pap lészen, hányat, mikor, kit temet el, Templomból, s kit, s mikor keresztel.

Megkívánnyuk ezentul, hogy heted szakán egyszer Praedicationot tégyen a Pap, vagy reggeli könyörgés után Caputot olvasson, s magyarázzon, s mikor, mely napra jovalják Püspök és Esperest Uraimék.

Minthogy ez szűk határu hely, a Széplaki Unitarius pap sok lovat, marhát, Tehenet ne tartson, ne bajoskodjék véle, szüksége is nem lévén reá.

Megkívántatik az is, hogy Szent György naptol fogva Szent Mihály napig a Leányokat, s az Ifjakat Vasárnapi Déleesti Praedicationot utántanitsa a Templomban. A. 1700 Die 27 Julij. Et subscriptum erat eisdem a sinistra: Széplaki Petrityevit Horváth Miklos m. p. ibidem paulo inferius: Széplaki Petrityevit Horváth Boldisár m. p. a dextra vero partibus e diametro Ifjabb Petrityevith Horváth Miklós m. p. paulo inferius pariter ibidem Petrityevith Horváth György m. p. Erantque sigillis singulorum usualibus super Cera nigra hispanica, inpressive Communitae et roboratae. Latere vero ab opposito scriptura erat sequentis tenoris: Ao. 1702 Die 23. Junij. Az Egyházfi Balog János által a Széplaki Unitaria Parochiához valo szántóföld, mely a Felső fordulon van; Bekes Ignat (ki T. Nemzetes Désfalvi Simon Mihály Ur Jobbágya) szomszédságában, így méretett fel: A felső vége a Csorgo felől huszon három öl. A közepe 27 öl, s három arasz. Az also vége az Oláh Pap Czinteme felől 32 öl.

Unde Nos petitione annotati Generosi Alexii Daniel Senioris de Vargyas, tanquam Supremi Curatoris Ecclesiarum ac Scholarum in M. Traniae Principatu Unitariarum, coram Nobis humillime facta, Clementer exaudita, et faventer admissa, praescriptas Litteras non abrasas, non Cancellatas, nec in ulla earum parte suspectas, et variatas, sed omni prorsus vitio et suspicione Carentes, de verbo ad verbum sine diminutione et augmento, variationeque prorsus aequali transumi et transcribi, praesentibusque Litteris nostris patentibus verbo tenus inseri et inscribi facientes; Eidem Exhibenti, ut et paria earundem petenti, pro futura eorundem Cautela necessarias sub Sigillo Nostro Judiciali et Authentico Trannico extradandas duximus, et concedendas, Communi justitia et aequitate svadentibus. Datum in Libera Regiaque Civitate nostra Marus Vásárhely, Die Undecima Mensis Martij Anno Millesimo Octingentesimo Nono.

Lecta Coll. et Extrad. per
 Michaelem Sala m.p.
 de Enlaka Protonotarium.

(Hiteles másolata az E. K. Tanács levéltárában).

XXXV.

Özv. Gálfalvi Imréné sz. Sala Károlina
 alapítvány-levele.

Méltóságos és főtisztelendő E. K. Tanács!

Folyó évi jan. 16-ik napján Kolozsvárt hirtelen elhalt káli Nagy Sándor 1-ső gymn. osztálybeli tanuló emlékét azon főiskolában, melynek a szülők: káli Nagy Dénes és Gálfalvi Anna kipótolhatlan veszteségére elhunyt kedves fiu kitünő növendéke volt s egykor hitem és reményem szerint vallásközönségünknek is derék tagja válandott volna, megörökitendő, elhatároztam 500 ./. ötszáz frt alapítványt tenni, a következő feltételek mellett:

1-ör. Ezen alapítvány czime legyen és maradjon örökre: özvegy Gálfalvi Imréné szül. Sala Károlina által káli Nagy Sándor, az unitáriusok kolozsvári főiskolájában elhalt 1-ső gymn. osztálybeli tanuló emlékére tett alapítvány.

2-or. Az irt tőke állandóan megtartatván, annak 5% kamata, az-az 25 frt, adassék ki havonkint, egy évre az iskolai tanévhez

képest 10 hónapot számítva 2 frt 50 krjával, a fenn megjelölt helyen, egy jó magaviseletű, szegény s a lehetőleg kitűnő 1-ső gymn. osztálybeli tanulónak ösztöndíjúl, illetőleg segélypénz gyanánt, a 6-ik vagy eshetőleg további $\frac{1}{10}$ -ek a közpénztár javára maradván, kezelési költség czímen.

3-or. Az illető tanuló kijelölése, mint ez a Konecz-féle s más hasonló czélú alapítványokkal történik, az iskolai igazgatóság, — kinevezése a Mlgs E. K. Tanács jogkörébe tartozván.

4-er. Az alapítványt tevő 500 frt tőkeösszeg, mint egyenes tartozás ez idő szerint nálam marad, kötelezvéen magamat s netán örökösimet addig is, míg a tőkét kifizethetném, illetőleg befizethetnék, azt 5 $\frac{1}{10}$ -tal kamatozni vagyis 25 frt minden év szeptember 1-én a vallásközönség közpénztárába egyszerre befizetni.

5-ör. Végre, hogy alapítványom még ez iskolai évben folytatba indittassék, annak 1877 január 1-sőtől 1877 junius 30-ig járó kamatjában ide zárok 15 $\frac{1}{10}$ tizenöt frtot készpénzben.

Fogadja a Mlgs és Főtisztelendő E. K. Tanács e szerény alapítványomat, mint szent vallásunk iránt melegen érző s a sok veszteség sulya alatt csak az Istenben való rendithetetlen hit által támogatott lelkem jó indulatának nyilvánulását, melylyel ha a magam könnyeit fel sem is száríthatom, s a szülők bánatát el nem vehetem, de az idők során át számos tanuló ifjunak szegény sorsán némileg enyhíteni és sok szülő szemébe hála és örömkönyeket falkasztani reméllem. *)

Teljes tisztelettel lévén a

Méltóságos és Főtisztelendő E. K. Tanácsnak

Harczón, 1877 április 1. napján

Özvegy Gálfalvi Imréné
sz. Sala Károlina.

*) Szívünkől ohajtjuk, hogy a nemes aszszony minél hosszszasabban legyen tanuja jótéteménye áldásos hatásának. — Szerk.

ISMÉT EGY PÁR SZÓ „EKKLÉZSIÁINK TŐKEPÉNZEI KEZELÉSÉ”-HEZ.

Hogy ekklezsiáink tőkepenzeinek kezelése egy általános reformot igényel, bizonyítja az amaz érdekeltség, a melylyel a felvetett kérdéshez, különböző egyházkörnyékeinkben működő lelkészársaink hozzá szólnak, s bizonyítja az is, hogy a mlgs E. K. Tanács már annak megpendítése alkalmával magáévá tevén a dolgot: atyai gondoskodással sietett annak kezelésére új törvényeket hozni. S épen ezért nem értem Lőfi Áron úr amaz állítását, hogy ő a rossz kezelésért nem a környéki vizsgáló széket, hanem az egyh. főtanácsot teszi felelőssé, mert a sarkalatos intézkedés azt illeti. Ezt az utolsó pontot én is aláírom. De ebből nem következik az, hogy a fától az erdőt ne lássuk. Én lelke meggyőződése szerint mondhatom, hogy az egyh. főtanács minden alkalommal megteszi s ugyanez ügyben is megtette a „sarkalatos intézkedés”-t. De az a kérdés, végre van-e az hajtva?

Lehet a meghozott törvény akármilyen helyes, szigorú és üdvös hatást célzó; de ha nincs a ki erélyesen végrehajtsa, csak írott malaszt marad az mindig. És a törvény végrehajtásával járó felelősség terhe kire nehezedik? A tőkepenzes ekklezsia papjára, gondnokára nagyon kis mértékben, hogy miért? azt mult cikkemben úgy hiszem elég hiven érintettem; hanem nehezedik egész súlyával a környéki vizsgálószékre, mint a mely az ekklezsiákon kívül vagyis felül állván, nincs kitéve annak, hogy erélyes fellépésére, hivei az isteni tiszteletet ne látogassák, ellene a szórszálhasogatásig áskálódjanak, s a sógorság és komaság egész haragját zúdítsák fejére: lelkes fáradozásaiért; de abból, hogy a felelősség a vizsgálószékre nehezedik, nem következik egyszersmind az is, a mit L. ur mond, hogy a környéki vizsgálószék szégyenpolczra van állítva.

Amaz állításomat, hogy „a tőkepenz ekklezsiáinkra s annak egyes tagjaira nézve, az olyan kezelés mellett, a milyen eddig né-

mely helyeken divatozott, áldás helyett átok“ indokolásával együtt ma is fentartom. Nincs abban semmi ellentmondás, ha mindjárt „szegény Magyarországra“ hivatkozunk is; nincsenek abban „megróva azok, a kik azoknak életbeléptetésére buzdítólag szoktak eljárni az egyházak élén“. És én úgy hiszem, hogy az az „egyszerű egyházi tag“, a ki L. urat erre figyelmeztette, csak zavarba akarta hozni.

Nem mondom én, hogy népünk gyámsági kezelés alá szoru't. Isten mentsen! Sőt egész tisztelettel kalapot emelek a székely nép előtt, s tapasztalat után bizelgés nélkül kimondom, hogy hazája s egyháza iránti szeretetben magát túlszárnyaltatni nem engedi. Ha a haza veszélyben van, örömmel áldozza fel vagyonát, életét; ha az egyház elnyomott állapotban van, égető szükségei vannak, örömmel viszi még utolsó czintányérát is annak oltárára, a mint erre nem egy lélekemelő példát találhatunk a mult században, templomaink, parochialis telkeink elvételése korszakában. Hanem ne beszéljünk másról, mint Bodóné, mikor a bor árát kéri. A haza virágzó korában, béke idején, vagy az egyház megvagyonosodása esetében egészen másképen állnak a dolgok. És ha baj van, ne igyekezzünk mi azokat elleplezni vagy rózsaszinben tüntetni fel. Az orvos csak akkor képes sikeresen gyógyítani, ha a betegség tüneteit ismeri.

Tudva levő dolog, hogy a nem fizetés, a „nem adózunk“, kisebb-nagyobb mértékben magyar betegség. Különösen paptársaink tapasztalhatják, hogy a nép, tisztelet a kivételeknek, még az általa önmagára vállalt kötelesség alól is menyinyire szeret kibujni. Hány kellemetlen órást szerez már csak az is a belső embernek, hogy egyesek a presbyterium által kivetett képéből is, hogy igyekeznek fizetés alkalmával még valamit lealkudni. De ezeket mellőzve, kérdem: vajjon annak a népnek nagyobb része, a melynek lelkesedése a veszélyben nem ismer határt, a mely oly örömezt áldoz „vért és életet“: rendes körülmények között megfizetné-e polgári és egyházi adóját, megfizetné-e kamattartozásait kényszerítő törvények nélkül? A tények ellenkezőt bizonyítanak. És ha a kényszerítő törvények következtében nem fizet, vajjon az országgyűlést vagy az egyházi főtanácsot illeti-e a felelősség, a mely a törvényt hozta, vagy azt a közeget, a melyre a törvény végrehajtása van bízva? Én erre a kérdésre szükségtelennek tartom felelni.

A polgári törvény végrehajtói megteszik a maguk köteleességét. Az egyházi törvény végrehajtóinak is meg kell tenni azt. És ha nem teszik meg, önkényt előáll az az eset, a mit fennebb állítottunk, s a mit L. ur oly „önmagával ellentmondónak“ talál, hogy a tőkepénz ekklezsiáinkra és annak egyes tagjaira nézve áldás helyett átokká válik.

Ennek bébizonyítására a mult alkalommal mondottakhoz, hogy ismétlésbe ne essem, kevés tenni valóm van.

Az ekklezsiák csakugyan L. ur utasítása szerint szoktak eljárni, csak „annak adnak tőkepénzt, a ki kér“; de minthogy egy ekklezsiát sem hiszek annyi tőkepénzzel rendelkezni, hogy minden kérőnek adhasson, a tőkepénz kiosztásánál nem mindig a teljes biztosíték, hanem más mellékes körülmények viszik a főszerepet. Ugy hiszem ehez sem kell magyarázat. A kiosztás alkalmával pompásan begyül a kamat az utolsó krajczárig, mert a kiadott tőke annak hijával adatik ki; de már a második, harmadik kamatfizetési határidő alkalmával csak csepeg. Az ekklezsia nem tudja fedezni vele szükségéit. Innen van aztán az, hogy az ily tőkepénzes ekklezsiák főkép építkezések alkalmával, nagyobb százalékra kiadott kölcsöntőkéhez kénytelenek folyamodni, a mi ellen különben az E. K. Tanács nem rég tiltó rendeletet bocsátott ki. Hát ez áldás az ekklezsiára nézve?

Az ekklezsiai tagok nagyobb része, mert az a tőkepénz a „miénk“, hogy ne jusson más kézre, hogy ne más élvezze a hasznát, a mint többször meg volt irva: könnyüszerral kiveszik, könnyüszerral elköltik, a pontatlan fizetés miatt nem egy évi kamathátralék gyül össze, ekkor kerekedhetik egy nagy per belőle, a per után pedig — árverezés. A tőke, kamathátralék és perköltség visszaszerzése, bizonyosan eldoboltatja egy fél bért fizető gazdaembernek mindazon szántóföldeit, a melyről addig tisztességesen eltartotta két keze munkája után szerény igényü családját, s a melyről a „félkepét“ fizette. Hát ez áldás az ekklezsia tagjaira nézve? S hátha még az eldobolt jószág árából a tőke sem törlődne egészen, az elveszett kamat és perköltség az ekklezsiára nézve áldás volna-e?

Bizony nem áldás az!!!

Hanem e nem azt teszi, hogy az egyház tagjait, tőlük a pénzt elvonván, a szivtelen uzsorások körmei közé vessük, sem nem azt, hogyha ez öldöklő méreg hitrokoninkra nézve, e mérget másoknak

osztogassuk; hanem azt, hogy ama nemes hitrokonaink célját, kik egyházaink buzgó szerelmétől vezetettve alapítványokat tettek vagy teremtettek az egyház és annak tagjai terhei könnyebbítésére, — tekintetbe véve: a tőkepénzt, mely mint a virág mézet ép úgy, mint mérget rejthet magában, az alapítók céljához képest kezeljük.

Az E. K. Tanács különben e tekintetben 232—1876 sz. alatt megtette a kellő intézkedést, a mely rövid kivonatban így hangz k:

a.) Kölcsönt ne a gondnok, hanem a presbyterium adjon felelősség mellett.

b.) 50 ft-nál o. é. nagyobb kölcsönök bétáblázás mellett, kisebbek fizető kezesség mellett adassanak ki.

c.) A kölcsöntőkéről 10°/₄-nál nagyobb kamatot nem szabad venni.

d.) A kezelő gondnokok a folyó kamatokat az év folytában felelősség mellett tartoznak felszedni.

Az esperesek megbizatnak, hogy környékeikben, ha lehetséges, hitbeli aai. közül jeleljenek ki egy ügyvédet, ki az ekklák adósságos ügyeit törvényesen intézze; az ügyvédnek nem lesz külön fizetése, fáradságáért a perköltségek kárpótolják.

Utasittatnak az esperesek oda hatni, hogy a mely ekklézsiának feles tőkepénze van, azon földbirtokot vásároljanak.

Kivánatos lett volna ugyan, hogy a b.) pont allatt a bétáblázás alól ne hagyassék kibuvó ajtó az által, hogy csak az 50 forinton o. é. felül levő tőkék tábláztassanak bé. Mert megtörténhetik, hogy azon tartozók, kik 2—3 izben kölcsönöztek 50—50 frtot, s arról különböző időben állitottak ki kötelezvényt, erre támaszkodva nem tábláztatnak. Hanem ezt mellözve, meg vagyok győződve, hogy ha az E. K. Tanács e rendelete kellő erélylyel és tapintattal hajtatik végre, és ha a végrehajtás kellően ellenőriztetik, a jó eredmény nem fog elmaradni.

Barabás Lajos.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Lang Henrik válogatott vallásos beszédei. Magyarra fordította Mitrovics Gyula ref. hittanár és főiskolai lelkész Sárospatakon. A szerző életrajzával. Sárospatak, 1877. 8. r. (170. l.) Ára 1 frt 20 kr.

E beszédek magyar nyelven megjelenését mi szívünk örömeiből üdvözöljük. Lang Henrik a modern papok egyik legkimagasulóbb alakja, a szabadelvű theologiai iránynak egyik leghatalmasabb, a jelenkorban a németek közt mondhatni legnagyobb képviselője vala. A közel multban Németországon egy vallási tanító se tett egy józanabb vallás létrejövésére és egy igaz vallásos szellem megteremtésére többet nálánál. Ő épen azt prédikálta, a mire a jelenkornak szüksége van. Ő a tudomány világánál tisztított vallást prédikált. Ezért rombolt a régi sallangok közt, mint egy Strauss; de ugyanakkor épített mint egy próféta. Lang minket Parkerre emlékeztet. Iránya, működése, tevékenysége senkiéhez sem hasonlít inkább, mint a nagy amerikai szónokéhoz. Classicuson írott beszédei megbecsülhetlen kincsek az egyházi beszéd irodalomban. Tartalmukra nézve maga így jellemzi azokat: „Egy kis elmélkedés; sok élet és emberismeret; ezek mellé egy kis költészet, azután a — vihar, . . . ezek képezik egyházi beszédeimet“. Mi ehhez annyit teszünk, hogy mindezeket átvonul és átérzik a mély vallásos hangulat, szellem, mely Langnak különösen sajátja volt. Nagy köszönettel tartozunk a fordítónak, hogy e remek beszédeknek irodalmunkba átültetését felvállalta és hogy azt kitűnő sikerrel eszközölte. Ez alkalommal az írónak a zürichi Sz. Péter székesegyházban tartott 66 beszéde közül 13 ad, a melyek a következők: I. Hittem és azért szóltam. II. Istennek kérdése a társadalomnak legmagasabb kérdése. III. Miért busongsz én lelkem! IV. A szabadság és annak szükséges korlátai. V. Az imádságról. VI. A magábatérés. VII. A nagypénteki esemény főbb személyei. VIII. A vallás iránti idegenkedés okai. IX. A keresztény ember képe. X. Mit tapasztalnak azok, a kik az Isten országának előmenetelén munkálnak. XI. Elég neked az én kegyelmem. XII. Némely dolgok, melyek a Jézus megjelenése által ujja lettek. XIII. Az új év feliratai. És végül, közöl a fordító saját tollából Langról egy rövid életrajzot vonzó modorban.

Mi oly magas színvonalon álló és oly magas szellemi fris légkörben mozgó egyházi beszédeket, mint a Langéi, egész bizalommal ajánlunk papjainknak, nemcsak, hanem olvasóinknak általában. A kit egyszer a vallás, a hit, és az erkölcs nagy kérdései érdekelnek, e beszédek bizonyára érdekelni fogják. Meg vagyunk győződve, hogy minél többen olvassák e beszédeket, annál több hön tisztelője lesz velünk együtt a zürichi nagy vallástanítónak.

A fordítónak erőt kívánunk a hátra levő munkához, hogy minél hamarabb ajándékozhasssa meg a következő füzetekkel a közönséget, mely, hiszszük, hogy a pártolásban, a míg csak Lang beszédeinek egy füzete lesz, ki nem fárad.

P. D.

KÜLÖNFÉLÉK.

Egyházi főtanácsunk éppen együtt lesz, mire e füzetünk sajtó alól kikerül. Üdvözljük tagjait, kik értesülésünk szerint szép számmal lesznek mindenik egyházkörünkből. A maga rendjén. Kiket tanácsadásra hívott meg a bizalom, illő, hogy az egyház ügyeinek intézésében részt vegyenek s vallásközönségünk közjólétét tőlök kitelhetőleg előmozdítani igyekezzenek. A jelen főtanácsi gyűlésen is több fontos tárgy fog tanácskozni alá kerülni. Kivánjuk, hogy a bölcsesség, az egyetértés és szeretet hagyományos örökléke vezéreljen minden szívet, igazgasson minden nyelvet. Jövő füzetünkben a lehető részletes közleménynyel szolgálunk t. olvasóinknak egész főtanácsi gyűlésünkről.

Az ev. reformatusok conventje, mely szeptemberben volt összetulendó Debreczenben, bizonytalan időre elhalasztatott. Ugy látszik, hogy nem könnyű dolog összehozni a conventet se: hát még a zsinat elébe mennyi akadály gördülhet? Pedig az egyesülés erő — ezt már a régiak is tudták. Mi is szerencsések voltunk a dunántúli egyházkerület részéről azon megtiszteltetésben részesülni, hogy határozatilag kimondotta, miszerint örömmel venné, ha az unitáriusok is ugyanazon időben és helyen, a mikor és hol az egyetemes ev. ref. zsinat megtartatik, szintén zsinatot tartanának, hogy így egymással érintkezésbe jöhes-sünk s ha lehet, szorosabb egységre lépjünk. Egyházi Tanácsunk az atyafiságos indulatnak e nyilatkozatát örömmel vette tudásul s azt egy levélben meg is köszönte, kifejtve azt is, hogy tekintve a különböző egyházkerületek századok alatt keletkezett különböző intézményeit, törvényeit, szokásait s még egyenlőtlen vagyoni viszonyait is, bár melegeu üdvözlí a szorosabb egyesülési törekvést, a maga részéről azt törvényhozásilag valósíthatónak nehezen hiszi. Nevezetesen pedig, miután mi zsinatot csak ott tarthatunk, a hol ekklézsiánk is van: a felhívásnak abban az értelemben már csak azért sem tehetnénk eleget, mivel az egyetemes ref. zsinat valószínűleg valahol a Királyhágón túl fog megtartatni. — Mind e mellett a dunántúli ref. egyházkerület figyeleme bizonyára emlékezetben marad jegyzőkönyveinkben, s azt mi is örömmel jegyezzük fel.

A pan-presbyterianus zsinat hosszas vajudás után végre megszületett mult július 4-én Edinburgban. A nagy lárma és erőfeszítés után Dr. Blackie és társai, kik e zsinat létrehozásában a fővezérek voltak, aligha tudnak egyebet felmutatni annál, minthogy a zsinat létrejött. E zsinat szelleméről fogalmat szerozhetünk magunknak Dr. Begg-

nek a confessiók kérdése alkalmával mondott e nyilatkozatából, hogy a világ theológiája a paradicsom ideje óta mindig egy és ugyanaz volt. És a szabad skót egyháziak e nyilatkozatot hallgatva fogadták. Bizony a szellemi légkör, a melyben a zsinat mozgott, mivel sem tükröz vissza nagyobb tisztaságot Edinburg ködös légeénél.

Templomi örömnépély czimmal éppen most jelentek meg t. Koronka Antal esperes és toroczkói lelkésznek és ft. Ferencz József, püspök urnak a közelebről tartott toroczkói püspöki vizsgálat alkalmával mondott beszédek, melyeket a toroczkói buzgó hívek saját költségen nyomattak ki, ez által is megörökíteni ohajtván a püspöki első látogatást.

A kolozvári tanintézetek tanulóinak létszáma. Simon Elek polgármesternek 1876-ról kiadott évi jelentése szerint a.) a gyermekkertekben és óvodákban 312; b.) szoros értelemben vett nép és elemi iskolákban 2094; c.) felsőbb nép-, ismétlő-, tovább képző és szakiskolákban 848; d.) középtanodákban és pedig gymnasiumokban 795; e.) a magyar kir. tudományegyetemen 433; összesen 4482 tanuló volt Kolozsvárt a múlt isk. évben. A tanerők száma 246.

Necrolog 1. Vas Pál, énlaki nyugalm. lelkész meghalt mintegy 75 éves korában jul. 25 én. Derék, munkás és irodalomszerető ember volt. Könyvtárát mintegy 300 drb könyvvel a sz. kereszturni iskola könyvtárának hagyta. Nevét az emlékezet fogja megőrzeni.

2. Carpenter Mária kisasszony angol hitrokonunk halálát jelentették a múlt junius hóban Londonból. Egy példány nő volt ő a szív jóságával. Emberszereteti munkában töltötte egész életét. Angliában a népnevelés, Indiában a nők felszabadítása ügyében szerzett halhatatlan érdemeket.

A szerkesztő postája.

E. F. urnak. Czikkét köszönjük. Alkalmadtán közölni fogjuk.

Kis M. urnak. Köri gyűlésükről közölt becses tudósítása jelen füzetünkre későn érkezett. A jövőben adni fogjuk.

Raffaj D. urnak. Ugyanez a válaszuk önnek is.

Hibaigazítás. Múlt füzetünkben a 187-ik lapon: „Főtanodák tanári kara” helyett kérjük így olvasni: theologiai tanári kara.

A R A N Y - K O N Y V .

I. A Dávid Ferencz-alapítványra tett kegyes adományok. Tizenhatodik közlemény.

Az *-gal jegyzettek másodszer, a **-gal jegyzettek harmadszer s.t.b. adakoztak.

	fr. kr.		frt. kr.
2821. Takarékpénztárban jun. 30 án		áthozatal . . .	138 17
tőkésített kamat	130 66		
Kelemen Benő afa által		**Gálfalvi Nina Nagy	
ajándékozott	100 frt.	D.-néért	5 —
urb papirjuliusi szelvénye	2 44	**Turman Annáért	1 —
Berde Mózes afa által aján-		**Nagy Bertáért	1 —
dékozott 100 ft. szállóvált-		**Nagy Istvánért	1 —
sági kötv. jul. szelvénye	2 32	együtt . . .	23 —
A járai ekklából pers.p.	2 75	Sz. Kereszturi ekkla per-	
Özv. Gálfalvi Imréné ő nga		selypénze	1 31
küldeménye:		A 16-ik közl. összege	162 48
**Özv. Gálfalvi Imréné	10 —	Hozzáadva az előbbi 15 közl.	4886 55
**Gálfalvi Vilma Turmán		Az alapítvány tesz	5049 03
L.-néért	5 —		
átvitel . . .	138 17		

A tervezett alapítványi összegnek fele tehát megvan. Legyen hála érte Istennek s köszönet mindazoknak, kik ez összeg létrehozásában közreműködtek s hiszem, ez is meghozzák ahhoz koronként nemes adományaikat. Mert a céltől még távol vagyunk. Ez az 5000 frt három év alatt gyűlt: két év alatt tudunk-e még ennyit gyűjteni? A buzgóságtól függ. Tekintve, hogy lélekszám szerint a hátralevő összegből még egy forint sem jut egy lélekre, a számitás nagyon is könnyűnek látszik; de látva másfelől azt, hogy három év alatt még 3000 lelket sem birt az eszme megbódítani s egy kis áldozatra lelkesíteni: a kérdésre nehezebb megnyugtató feleletet adni. Azonban még nem késő a mulasztást kipótolni s a nemes ügyet diadalra segíteni. Az adakozók névsorából oly nevek hiányoznak még, a melyeket tisztelettel szoktunk említeni; reméllem, hogy nem vonják ki magokat egy oly név iránt tartozó tiszteletadója alól, melyre ők is mint mi büszkék. Dávid Ferenczet megtisztelve, magunkat tiszteljük meg. Ne lankadjunk hát. Azt a másik 5000 forintot is össze kell gyűjtenünk s még mindig hiszem, hogy össze is gyűjtjük. Kolozsvár, aug. 24-én 1877. **Ferencz József.**

Marosköri esperes tiszt. Farkas György ur küldött az abásfalvi új templom építés segélyezésére:

Szabédi ekkléziából	3 frt 10 krt.
Iszlói "	— " 60 "
Nyomáti "	5 " — "
Nyárad-szentmártoni ekkléziából	1 " — "
Csokfalvi "	1 " — "
Káli "	— " 55 "
Szentgericzei "	5 " — "
	16 " 25 "

Hálás köszönetet nyilvánítt a kegyes adakozásért udvarhelykörü esperes
Gyöngyösi István.